

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ'NDE İKTİSAT BİLİMİ VE İKTİSAT EĞİTİMİNİN 100.YILI[§]

Öner Günçavdı*

Eski müstemleke ülkelerinin iktisaden kalkınmalarını sağlamaya yönelik müstakil bir bilim dalı olarak *Kalkınma İktisadı* II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bir müstemleke ülkesi olmadığı halde Osmanlı İmparatorluğu'nda, Batı dünyası ile ortaya çıkan gelişme farklarını kapatabilme yolundaki gayretler, daha adı konulmadan, bundan çok daha önceleri başlamıştır. Hatta önceleri İmparatorluğun Batı karşısında zayıf düşmesinin sebepleri tetkik edilirken, bunun kurumsal ve toplumsal hayatı ilgilendiren yönleri tespit edilmeye ve bu çerçevede gereken değişiklikler çeşitli reformlarla hayata geçirilmesine çalışılmıştır. Bu dönemde Batı ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki iktisadi güç farkının bazir bir şekilde ortaya çıkmasının nedeni olarak, Batıda mevcut olup da, İmparatorlukta bulunmayan birtakım kurumların eksikliği olmaları düşünülmüş; bu eksikliklerin giderilmesi yönünde çeşitli yasal düzenlemeler ve reformlara başvurulmuştur. Bu reform ve düzenlemelerle oluşturulan müesseselerin iktisadi sonuçlarının orta ve uzun dönemde alınabileceği açıktır. Bir bakıma, Türkiye özelinde ortaya konulmuş bu ve benzeri “toplumsal mühendislik” deneyimleri, günümüz kalkınma iktisadı literatüründe birçok bilim insanının artık dikkat çektiği, **kurum** ve **kültür** gibi toplumsal etmenlerin kalkınmadaki önemi konusunda çok değerli gözlemler oluşturmaktadır.¹

[§] Bu çalışmanın yazılma sürecinde yardımlarını benden esirgemeyen başta Yücel Candemir, Münir Ekonomi, Ümit Şenesen, Lerzan Özkale ve Aras Neftçi'ye minnettarlığımı belirtmek isterim. Ayrıca araştırmamızın yazımı aşamasında desteğini sürekli hissettiren ve makalenin çeşitli müsveddelerini okuyarak görüşlerini bizimle paylaşan, Osmanlıca birçok metni yeni harflere aktaran ve benim dikkatimi o metinlere çeken Ertuğrul Tokdemir'e, yine makaleyi baştan sona defalarca okuyup eleştirilerini benimle paylaşan Saime Suna Kayam'a teşekkürü bir borç bilirim. İstanbul Teknik Üniversitesi ve genel olarak Türk iktisadi düşünce tarihi konusundaki bilgilerini, belgelerini ve fikirlerini benimle paylaşma nezaketini gösteren Cüneyd Okay'a da teşekkürlerimi sunarım. Elbette makalede ifade edilen görüşlerin ve tüm dikkatlerimize rağmen kalan hataların bu kişilerden ziyade, yazarın sorumluluğunda olduğunu belirtmekte ayrıca yarar görmekteyim.

* Öner Günçavdı: İstanbul Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Süleyman Seba Cd., No. 2, 34367 Maçka – İstanbul; e-posta: guncavdi@itu.edu.tr.

¹ *Bkz.* David N. Weil. *Economic Growth*. Second Edition.2009. (New York: Pearson-Addison Wesley).

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'in ilk yıllarını da kapsayan uzunca bir dönem, açık ve sistematik bir iktisadi kalkınma dönemi olarak görülmemiş ve Türkiye'de bir çağdaşlaşma süreci olarak ele alınmıştır.² Ancak kalkınma iktisadının bugün gelmiş olduğu noktada ve ortaya çıkan yeni bulguların ışığında,³ aslında **Türkiye'nin çağdaşlaşma** süresince gerçekleştirmeye çalıştığı birçok reform ve yenilik, günümüzde ülkeler arasındaki iktisadi kalkınma farklarını açıklamada önemi vurgulanan *kurumsal* ve *kültürel* farklılıkların giderilmesi yönündeki gayretlere işaret etmektedir. Dolayısıyla Osmanlı'da kurumsal ve toplumsal alanda gerçekleştirilmek istenilen dönüşümleri salt bir çağdaşlaşma çabası olarak görmenin yanında, ayrıca büyük çaplı bir iktisadi kalkınma çabası olarak da değerlendirilmesinde büyük yarar vardır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılan kurumsal düzenlemelerde dikkat çeken hususlardan biri de, iktisadi kalkınma için gerekli **vasıflı** insan gücünün giderilmesi amacıyla yeni kurumların oluşturulmasıdır. Vasıflı insangücü eksikliğinin kalkınma çabalarını sekteye uğratan önemli bir kısıt olduğu düşünüldüğünde, bu çabaların son derecede yerinde olduğu düşünülebilir. Hatta bazı yazarlar tarafından, genel olarak iktisaden geri kalmış ülkelerde sermaye eksikliğinin işgücüne göre çok daha önemli olduğuna dikkat çekilmekle birlikte, sermayenin bir şekilde temin edilebildiği durumlarda, sermaye ile bütünleşecek vasıflı işgücünün eksikliği bu sermayenin varlığını da anlamsız hale getirebileceği açıktır.⁴

Gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet döneminde ülkede vasıflı işgücü eksikliği sorununun giderilmesi maksadıyla eğitim alanında birtakım reformlar devreye sokulmuş, Batı tarzı çeşitli eğitim kurumları oluşturulmuştur. Bunlardan biri de İstanbul Teknik Üniversite'sine temel teşkil eden **Hendese-i Mülkiye Mektebidir**. Önceleri askeri ihtiyaçların karşılanması düşünülmüş kurulan bu eğitim kurumu, toplumsal ihtiyaçların artması neticesinde sivil hayatta ortaya çıkan vasıflı teknik eleman talebine cevap verilmesi amacıyla da hizmet eder duruma getirilmiştir. Bu konuda yaşama geçirilen yenilikler, yeterli düzeyde olmasa da, iktisadi kalkınma için gerekli önemli bir ön koşulun bu şekilde üstesinden gelinmesi için uygulamaya konulmuş bir çözüm arayışları şeklinde düşünülebilir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, önce Hendese-i Mülkiye, ardından Yüksek Mühendis Mektebi adıyla anılan, akabinde Cumhuriyet döneminde İstanbul Teknik Üniversitesi adını alan bir eğitim kurumunun kurulması, geliştirilmesi ve bugünlere kadar faaliyetlerine devam etmesinin

² Bkz. Niyazi Berkes. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. 15. Baskı.2008. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).

³ Bkz. Elhanan Helpman. *The Mystery of Economic Growth*. 2004. Cambridge, MA: Harvard University Press.

⁴ Bkz. W. A. Lewis, *The Theory of Economic Growth*, 1955, London: George Allen & Unwin Ltd.

ardındaki sebep de, ülke *bayındırlığı* ve *kalkınmasının* gereksinim duyduğu vasıflı teknik işgücünün yetiştirilmesidir.

Hendese-i Mülkiye ve beraberinde Osmanlı eğitim sistemine dahil olan diğer eğitim kurumları vasıtasıyla, ya Mülki çerçevede, ya da sivil toplumsal düzlemde idari ve iktisadi faaliyetlerin yapılmasında belli bir *fonksiyonu* icra edecek vasıflı insan gücünün yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Ülkenin toplumsal ve iktisadi ihtiyaçları da, bu eğitimlerden geçen kadroların icra edecekleri fonksiyonların tesbit edilmesini sağlayacaktır. Diğer bir deyişle, toplumsal ve iktisadi ihtiyaçlar, bu eğitimlerle kazandırılması gereken vasıfların neler olduğunun belirlenmesinde etkili olmaktadır. Böylelikle ihtiyaç duyulan kadroların yetiştirilmesinde kullanılacak müfredatın oluşturulmasında toplumsal ve iktisadi ihtiyaçları dikkate alan **yerel** unsurların önemi ortaya çıkmaktadır.

Bu *yerel* ihtiyaçların, II. Meşrutiyet sonrası dönemde, Yüksek Mühendis Mektebi'nin değişen toplumsal ve iktisadi koşullara göre gelişmesine ve kurumsallaşmasına etki ettiği görülmektedir. 1909 yılı sonrasında mühendislik müfredatında *iktisat* derslerinin yer almasının arkasındaki neden de budur. Kurulan yeni Cumhuriyet'in *çağdaşlaşma* yolunda ortaya konulan amaçları doğrultusunda yetiştirilecek olan teknik kadroların ihtiyaç duydukları vasıfları geliştirmek üzere iktisat derslerinin içeriğinde değişiklikler, yine ortaya çıkan yerel ihtiyaçlar referans alınarak yapılmıştır. Görüldüğü gibi, Yüksek Mühendis Mektebi'nde ve akabinde İTÜ'de başlayan ve toplumsal ve ekonomik hayatın gereklerini teknik elemanlara öğretmeyi amaçlayan iktisat ve benzeri derslerin içerikleri, ülkenin içinde bulunduğu birtakım siyasi sorunlara bağlı olarak değişmiş, yeni bir çehre kazanmıştır. Bu süreçte ülkenin iktisadi sorunlarının niteliğindeki değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkan yerel nitelikteki yeni ihtiyaçlar kurumsal yapıda dönüşümlere neden olmuştur. İktisat ve işletme alanlarında gerçekleştirilen birçok dönüşüm ve buna bağlı oluşturulan eğitim programlarının yerel ihtiyaçlarla olan bağı İTÜ örneğinde son derecede dikkat çekicidir. Yerel ihtiyaçları dikkate alarak bunları tüm dünyada standart hale gelmiş eğitim programlarıyla bütünleştirebilmek, özellikle sosyal bilim alanında gerçekleştirilmesi son derecede zor bir girişimdir. Bu girişim, bir bakıma Türkiye'ye özgü birtakım eğitim programlarının hayata geçirilmesine vesile olmuştur. Bugün İTÜ bünyesinde çeyrek yüzyıllık bir geçmişe sahip İşletme Mühendisliği programı böyle bir çaba ve böyle bir ihtiyacın sonucudur.

Bu makalenin amacı, Osmanlı'dan günümüze iktisat derslerinin, bir mühendislik okulu müfredatına girmesini ve gelişimini incelemek; ardından bu gelişimi ortaya çıkartan yerel

ihtiyaçları ortaya koymaktır. Dahası, her ne kadar belli bir bilim dalındaki eğitim müfredatları uluslararası düzeyde bir standartlaşmaya gitme eğiliminde olsa da, özgün yerel ihtiyaçların bu eğitim müfredatlarıyla bütünleştirilmesinin bu müfredatlara özgün bir nitelik kazandırılmasının yararı ve yolları, İstanbul Teknik Üniversitesi'nin tarihi gelişim sürecinden örneklerle ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Toplumsal Değişim ve Hendese-i Mülkiye Mektebi'nde İktisat Biliminin Ortaya Çıkışı

İstanbul Teknik Üniversitesi'nde iktisat bilimi ve iktisat öğretimi birçok mühendislik dalına göre, çok daha eski ve çok daha köklü bir geçmişe sahiptir. Bu tespitin en önemli dayanağını iktisat eğitiminin yüzyılı aşkın bir süredir İTÜ'de veriliyor olması teşkil eder. Abdülhamit döneminde devletce gerçekleştirilen birtakım ıslahat girişimlerine ek olarak, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile ortaya çıkan özgürlükçü ortamda sivil hayatın ihtiyaçlarının giderilmesini kolaylaştıracak reformlar da hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu amaçla *teknik* ve *idari* kadro yetiştirmek için birtakım okulların açılması sağlanmış; mevcutların müfredatı ise ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara göre düzenlenmiştir.⁵ Bu bağlamda iktisat dersleri ilk defa, o günkü adıyla Yüksek Mühendis Mektebi'nin müfredatına 1909 yılında girmiştir.

Daha önceleri **Mühendishane-i Berri-i Hümayûn**'nun bir şubesi niteliğinde olan **Hendese-i Mülkiye Mektebi**, Yüksek Mühendis Mektebi'nin temelini oluşturmaktadır.⁶ Askeri bir idarenin hakim olduğu bu okul, Meşrutiyetle birlikte 1909 yılında **Nafia Nezareti**'ne (Bayındırlık Bakanlığı'na) bağlanmış ve sivil alanda ülkenin artan ekonomik ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik olarak teknik eleman yetiştirmeye başlamıştır.⁷ Bu dönemde gelişen alt yapı yatırımları ülkenin sivil teknik eleman talebinde gözle görülür artışlara neden olmuştur. O yıllarda açılan şirket sayıları Meşrutiyet'in getirdiği özgürlüğün iktisadi hayattaki yansımalarının bir neticesi olarak, teknik ve idari kadro ihtiyaçlarında meydana gelen artışın bir

⁵ Tüm bu gayretlere rağmen genel olarak halkın temel eğitiminde kayda değer bir başarıya ulaşılamamıştır. Eğitim alanında aralarında Mühendislik Mektebi'nin de bulunduğu birçok yüksek okulla birlikte ilk ve orta öğrenim sisteminde de bazı düzenlemeler yapılmıştır. 1908-1914 yılları arasında devlet bütçesinden halk eğitimi için ayrılan ödenek miktarı 200.000 liradan, 1.237.000 liraya yükseltilmiştir. Ancak bu alandaki reformlar 1914 yılında I. Dünya Savaşı'na girilmesiyle birlikte kesintiye uğramıştır. *Bkz. Kurt Steinhaus. Atatürk Devrimi Sosyolojisi: Sosyo-ekonomik Yönden Az Gelişmiş Ülkelerde Burjuva Toplumunun Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma.* M. Akkaş (Çev.) Türk Tarihi Dizisi: 5. 1973. (İstanbul: Sanders Yayınları). s. 50-51.

⁶ *Bkz. Sadık Erdem. Mir'ât-ı Mühendis-Hâne-i Berri-i Hümayûn.* İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi. Yayın No. 3. 1986. (İstanbul: İTÜ).

⁷ Değişen siyasi ve ekonomik koşulların da zorlamasıyla Mühendishane-i Berri-i Hümayûn'un yapısında bir değişiklik yapılarak, değişiklik sivil mühendis yetiştirmek amacıyla 1883 yılında Hendese-i Mülkiye Mektebi kurulmuştur (*bkz. Hande Süher. "2000 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Sosyal Bilimler". 2000 Yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Sempozyumu.* İstanbul: Elektrik-Elektronik Fakültesi Ofset Baskı Atölyesi, 1985.)

göstergesini oluşturmaktadır.⁸ Zira, Osmanlı İmparatorluğu gibi bir devlet için yeterli olmamasına rağmen, 1909-1913 yılları arasında Osmanlı toprakları üzerinde 51 anonim şirket kurulmuş ve bu şirketlerde çalışacak teknik ve idari personele ihtiyaç doğmuştur.⁹ Öncelikle artan demiryolları inşaatı, bakım ve onarımıyla birlikte işletmelerinin gereksinim duyduğu vasıflı teknik eleman ihtiyacının giderilmesi ve sivil elemanlarla askeri teşkilatın arasında sürüp giden anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması amacıyla sivilleşmeye ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca **Kanun-i Esasi**'nin bir gereği olarak gayrimüslim vatandaşlardan da öğrenci kabul edebilmek için okulun *Nafia Nezareti*'ne bağlanarak sivil bir nitelik kazanmasında yarar görülmüştür.¹⁰

II. Meşrutiyetle birlikte gelen serbestleşme ile toplumsal ve ekonomik hayatta yaşanan bu gelişmeler mühendislik eğitiminde de birtakım yenilikleri gerekli kılmıştır. Geçmiş dönemde okutulan müfredatta, öğrencilerin genel kültürlerini geliştirmeye yönelik derslerde görülen eksikliklerin, bu dönemde yabancı dil, Osmanlıca, felsefe ve iktisat gibi yeni derslerle giderilmesi düşünülmüştür. 1910 yılına ait “*Mühendis Mektebi'nin İmtihan-ı Umumi Numaraları*” adlı defterdeki bilgilere göre, iktisat dersinin altı seneyi kapsayan mühendislik eğitiminin altıncı yılında verilmesi planlanmıştır.¹¹

Mühendis Mektebi'ndeki ilk iktisat dersleri, zaman zaman kesintilere uğrasa da, 32 sene süreyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun son kabinesinde Maliye Nazırlığı da yapmış olan **Mehmet Tevfik Hamdi BİREN** tarafından verilmiştir. 1867 İstanbul doğumlu olan Mehmet Tevfik Bey, İmparatorlukta çok önemli görevleri başarıyla yerine getirmiş bir Osmanlı

⁸ Osmanlı-Rus savaşının akabinde girilen yol ve köprü inşası gibi bayındırlık işlerinde, Macar ve Polonyalı mülteci mühendislerden yararlanılmaya çalışılmış ve yabancılarla girilen böyle bir ilişkinin çok verimli olmadığı görülmüştür. Bu nedenle dönemin Nafia Nazırı Hasan Fehmi Paşa mülkiye mühendisi yetiştirmek amacıyla bir okulun açılması hususunda dönemin Sadrazamı Sait Paşa'yı ikna etmiştir. Böyle bir okulun açılması amacıyla 16 Eylül 1883 tarihinde bir mazbata hazırlanmış ve padişaha sunulmuştur. Ancak doğrudan, bağımsız bir okulun açılmasının getireceği mali yükler düşünülerek, bu okulun Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn'a bağlı olarak açılması ve oradaki mevcut kadrolarla eğitimlerin yapılması uygun görülmüştür. Mülkiye Mühendis Mektebi olarak kurulan bu okulun nizamnamesi 8 Ekim 1883 tarihinde *Ceride-i Havadis* gazetesinde yayımlanmıştır. Bu nizamnameden anlaşıldığı üzere okulun Fransa'daki *École des ponts et Chaussées* (Köprüler ve Yollar Okulu) örnek alınarak oluşturulduğu görülmektedir. Ancak daha sonraki yıllarda Almanya ile artan ilişkiler ve yine Almanya'dan gelen hocaların etkisiyle bu okuldaki eğitim sistemi Alman sistemine doğru yönelmiştir (bkz. Emre Dölen. *Türkiye Üniversite Tarihi Osmanlı Döneminde Darülfünun (1863-1922)*. Cilt 1. 2009. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).

⁹ Hande Süher. *a.g.e.*, s. 75.

¹⁰ İmparatorluğun gayri müslim unsurları için özgürlükçü ve eşitlikçi niteliğine rağmen genel kültür düzeyi açısından azınlıkların Türklere oranla daha ileride olduğu görülmektedir. Özellikle Rumlar bu alanda daha ileridir. İyi organize olmuş özel Rum din okullarında iyi bir eğitim düzeyi tuturulabilmiştir. 1913 yılında 16 Batı Anadolu kentindeki 300 Türk okulundaki 11.000 öğrenciye karşılık, 200 Rum okulunda 17.000 öğrenci bulunmaktaydı. Doktor, teknisyen ve demiryollarındaki idari ve teknik kadronun büyük bir kısmı Rumlardan oluşmaktaydı. *Bkz.* Steinhaus. *a.g.e.*, s. 60.

¹¹ *Bkz.* Ç. Uluçay ve E. Kartekin, *Yüksek Mühendis Okulu: Yüksek.Mühendis ve Yüksek. Mimar Yetiştiren Müesseselerin Tarihi*. İstanbul Teknik Üniversite Kütüphanesi Sayı: 389. 1958. (İstanbul: Berksoy Matbaası).

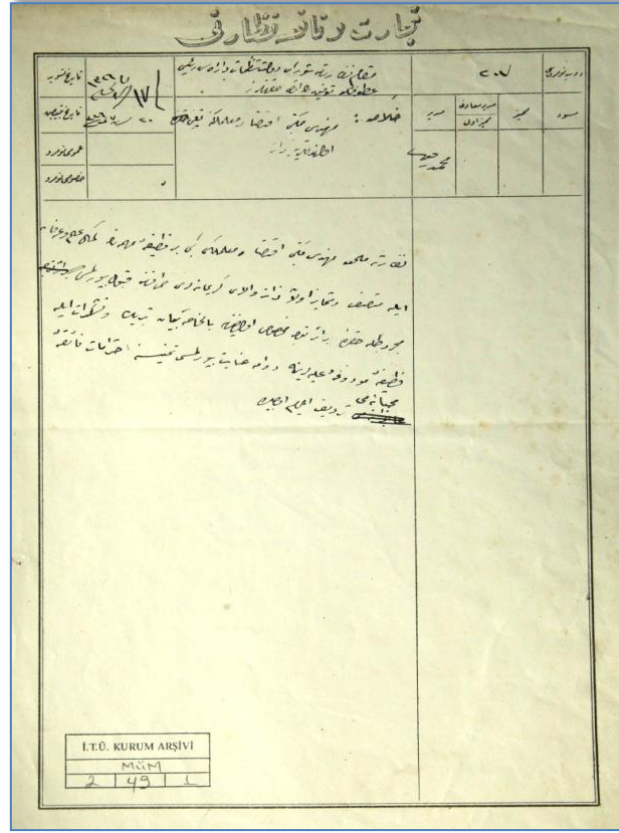
bürokratıdır. Aile lakabının “üç Yetimzade” olması nedeniyle, soyadı kanununun ardından bu manaya gelen “Biren” soyadını almıştır. Kendisi daha 14 yaşına bastığında Mülkiye’ye girmiş ve mektebi birincilikle bitirmiştir. II. Abdülhamit döneminde başarılı öğrencilerin Saray’a alınma geleneğinin bulunması sebebiyle kendisi 1885 yılında Mabeyin’e memur olarak atanmıştır. Kudüs, Selanik, Konya, Ankara ve Yemen Valilikleri görevlerinde bulunmuş ve bu görevlerdeki başarılarıyla Saray’ın dikkatini çekmesini bilmiştir. Yemen’den İstanbul’a dönüşünde Abdülhamid’in şüphesi üzerine kendisi, daha evine bile uğrayamadan Bursa Valiliği’ne tayin edilmiştir. Ancak bu görevde çok az kalarak, Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte, 18 Eylül 1909’da İstanbul’a dönmüş ve Şurayı Devlet’te görev almıştır. Aynı dönemde Yüksek Mühendis Mektebi’ndeki muallimlik görevine de başlamıştır. Mehmet Tevfik Bey 2 Ocak 1915’de ikinci defa Divan-ı Muhasebat Reisliği’ne tayin edilmiş, 10 Mart 1919’da da *Ayan* azası olmuştur. Nihayet 4 Mart 1919’da da **Damat Ferit Paşa** kabinesinde Maliye Nazırlığına getirilmiştir. Savaş sırasında ve sonrasında, gerçekten çok zor dönemlerde başarılı bir nazırlık yapmıştır. Kendisi, Damat Ferid’in olumsuz görüşlerine rağmen, birinci, ikinci ve üçüncü Ferid kabinelerinde de bulunmuştur. Hatta Damat Ferid başkanlığında Paris’e giden Barış Konferansı Heyeti’nde de Müşavir Nazır olarak yer almıştır. Mehmet Tevfik Bey, İstanbul hükümetinin sona ermesinin ardından mensubu bulunduğu Yüksek Mektep muallimliği görevine sıkı sıkıya sarılmıştır.

Mehmet Tevfik Bey bir üst düzey bürokrat olarak bulunduğu görevlerde iktisadi hayata yönelik uygulamalarla çok yakından iştigal etmiş birisidir. Selanik Valiliği döneminde (1901), Makedonya’da ortaya çıkan iktisadi ve mali buhranın nedenleri hakkında bir rapor hazırlamış ve bu raporu İstanbul’a göndermiş olması bu ilgisinin açık örneğidir.¹² Rapor İstanbul’da yanlış anlaşılacak şekilde kendisi Selanik’teki görevinden azledilmiştir.¹³ Ancak daha sonra haklılığı anlaşılacak, önce sağlık sorunları nedeniyle kendisi Viyana’ya gönderilmiş, akabinde İmparatorluğun en büyük ve bir o kadar da problemlili vilayetlerinden biri olan Konya’ya vali olarak atanmıştır. Mehmet Tevfik Bey Konya’daki görevinin ardından tayin

¹² O dönemlerde Balkanlarda ortaya çıkan milliyetçilik akımı ve bunun neden olduğu isyanlar da Mehmet Tevfik Bey’in Selanik valiliği sırasında vuku bulduğu anlaşılmaktadır (*bkz.* Mehmet Tevfik Biren. *Bir Devlet Adamının II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*. F. Rezan Hürmen (Yayına Hazırlayan). 2 cilt. 1993. İstanbul: Arma Yayınları).

¹³ Mehmet Tevfik Bey’in Mülkiye’den sınıf arkadaşı Fazlı Necip Bey’in aktardığına göre, bu azlin arkasındaki sebep çok farklıdır. Fazlı Necip Bey’den nakledildiği şekliyle bu azle neden olan olay, Mehmet Tevfik Bey’in valiliği döneminde Bulgaristanda vuku bulan hadiseleri yazan ve akabinde Bulgar komitacılar tarafından dağa kaldırılan Amerikalı bir gazetecinin, Türk şakilerce kaçırıldığı yolundaki dedikoduların arkasından Hükümet Konağına gelen ve Konağı dolduran köylüleri kabul etmemesidir. Böylece Sadrazam Said Paşa, üslubu hiç de hoş olmayan bir telgraf ile Mehmet Tevfik Bey’i azletmiştir. (*bkz.* Mehmet Zeki Pakalın. *Maliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930)*. Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No: 1977-180/IV. 1978. Ankara: Başbakanlık Basımevi. s.402)

edildiği Yemen vilayeti de İmparatorluğun bir diğer problemlili bölgesidir ve yine onun döneminde ortaya çıkan **Yemen İsyanı** ile canla başla mücadele etmiştir.¹⁴

Belge 1 – Mehmet Tefik Bey’in Yüksek Mühendis Mektebi’ne İktisat Muallimi Olarak Atanmasına İlişkin Yönetim Kurulu Kararı

(Yukarıdaki metnin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir; *Ticaret ve Nafia Nezareti - Nezarete mülhak Mühendis Mektebi iktisad muallimliği gibi bir vazifei muttasıf ve mütehhayyiz olan zatı valayı kerimaneleri tarafından kabul buyurulması mücerred talebe hakkında bir eser-i teveccüh-ü mahsus olduğuna ba mütehassisen beyanı tebrik ve teşekkürat ile vazifei mevduayı aliyelerine devamı inayet buyrulması temennisine ihtiramat-ı faikayı muhibbanemi terdif eylerim.*)

Mehmet Tefik Bey valilik döneminin ardından Ferid Paşa hükümetinde Maliye nazırlığına getirilmiş (4/3/1919) ve kendisinden kaybedilen bir savaşın ardından neredeyse iflas etmiş bir maliyenin idaresi istenmiştir. Özellikle devlet kasasında hiçbir gelirin bulunmadığı bu dönemde borçların ödenmesinde olağanüstü çabalar sarfetmiş ve bu borçların ödenebilmesini sağlayabilmiştir. Mali açıdan İmparatorluğun bu bunalımlı döneminde Mehmet Tefik Bey’in kendi maaşını memur maaşlarınının ödenmesinin ardından alması onun kişiliği hakkında önemli ipuçları verir niteliktedir.

Kendisi Mülkiye Mektebi mezunu olan Mehmet Tefik Bey, Mülkiyedeki öğrenciliğinde “İlm-i Servet” dersini veren **Sakızlı Ohannes**’in iktisat müfredatını takip etmiştir.¹⁵ Mehmet

¹⁴ Mehmet Tefik Biren. *a.g.e.*, s.265.

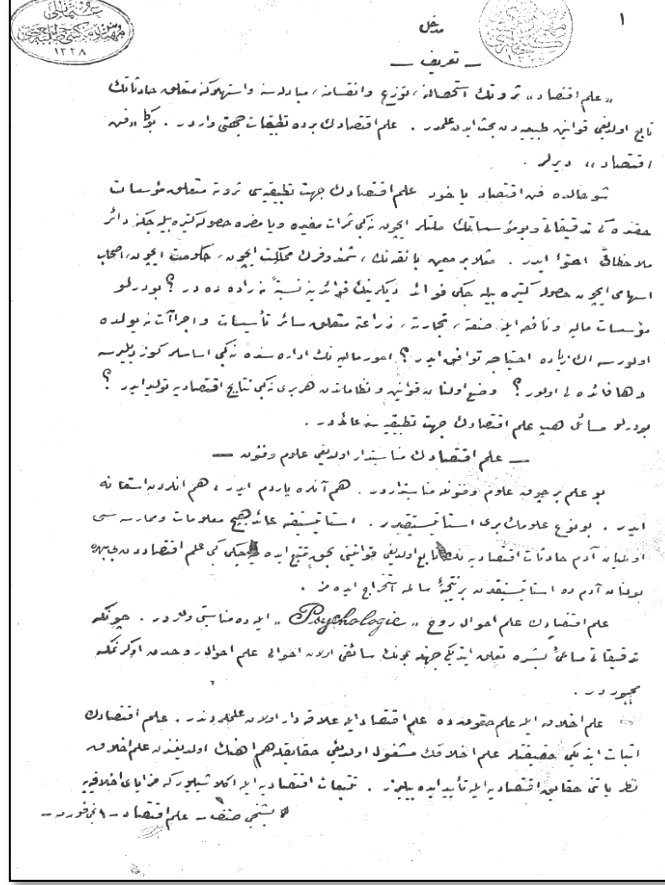
Tevfik Bey finansman ile ilgili derslerini ise **Mikael Portakal** (1842-1897)'dan almıştır. İstanbul Teknik Üniversitesi arşivlerinde yer alan karar defterlerine dayanılarak yapılan incelemelerimizde, **Yetimzâde Mehmet Tevfik Hamdi** Bey'in 15 Kasım 1910 tarihinde Yüksek Mühendis mektebine **İktisat Müderrisi** olarak atanmış olduğu görülmektedir (bkz. Belge 1).¹⁶ Tevfik Hamdi Bey'in göreve atanma tarihi referans alındığında, 2010 yılının Yüksek Mühendis Mektebi ve akabinde İTÜ'de iktisat öğretiminin 100. yılına karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Daha o yıllarda bir mühendislik öğretim müfredatında iktisat dersine yer verilmesiyle Yüksek Mühendis Mektebi bir ilke de önderlik etmiştir. Bir Mülkiye mezunu olan Tevfik Hamdi Bey'in, doğrudan doğruya yakından daha ilgili bulunduğu Mülkiye okulunda ve/veya Yüksek Ticaret Mektebi'nde iktisat dersi vermek yerine, bir mühendislik okulunda bu dersleri vermeyi tercih etmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Yine aynı dönemlerde **Mühendis Mektebi Talebe Birliği**'nin basmış olduğu Tevfik Bey'e ait ders notları, ardından Yüksek Mühendis Mektebi tarafından bastırılan Tevfik Bey'in yazmış olduğu üç ciltlik iktisat kitapları da dönemin iktisadi tartışmalarının tüm unsurlarını birincil kaynaklardan aktarmasıyla dikkat çekicidir (Bkz. Belge 2).¹⁷ Bu çalışmaların, o zamanki

¹⁵ **Sakızlı Ohannes** (1836-1912), Tanzimat'ın ikinci yarısında (1876-1908) Mülkiyede ders vermiş ve *liberalizm* yanlısı görüşleriyle dikkat çekmiş ve bu görüşler doğrultusunda iktisat müfredatını oluşturmuş olan Osmanlı dönemi iktisatçısıdır. Kendisi İstanbul'da doğmuş yüksek öğrenimini ise Paris'te yapmıştır (1852). Yüksek öğreniminin ardından Bab-ı Ali'de Tercüme Kalemî'ne giren (1852), ardından da matbuat müdürü atanmış (1856) Ohannes uzun süre Maarif Nezareti Tercüme Kalemî'ni idare etmiştir. 1876'da yeni kurulan Mülkiye Mektebi'nde ilk defa iktisat ve Usul-i İdare dersleri vererek "İlm-i Servet" ile "Hukuk-i İdare" adlı eserleri yazmıştır (bkz. H.Z. Ülken. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.1979). Yine aynı dönemde Harbiye'de ders veren **Akyığıtoğlu Musa** (1865-1923) da batı tarzı sanayileşmeyi ve buna erişebilmek için de korumacılığı telkin eden görüşleri savunmaktadır. Kendisi Kazan doğumludur. Kazan'da yayımladığı bir romanından ötürü 1887 yılında İstanbul'a gelmek zorunda kalmıştır. Burada Mülkiye yüksek mektebine girmiş ve 1894 yılında okulu birincilikle bitirmiştir. Mülkiye'nin ardından Yüksek Harp Okulunda Rusça ve İlm-i Servet dersleri vermek üzere öğretmenliğe tayin edilmiştir. 1918 yılında kendi görüşlerini içeren İlm-i Servet kitabını yayımlamış ve burada serbest pazar sistemi ile himayeci sistemi uzun uzun tartışmış, sonunda Türkiye için himayecilik sisteminin çok daha uygun olacağı yönünde görüşlerini ileri sürmüştür (bkz. a.g.e., s.215).

¹⁶ İTÜ Arşivlerinde yer alan *Hendese-i Mülkiye Mektebi*'ne ait 1909-1929 dönemleri arasındaki karar defterlerinde yapılan incelemelerde Tevfik Hamdi Biren'nin atanmasına ait karar belgesine 321 sıra, 2 nolu kutu ve 49 nolu dosyada rastlanmaktadır. Rumi takvime göre karar tarihi 1326.9.17 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu arşiv kayıtlarının ışığında dikkat edilmesi gereken bir husus, Tevfik Hamdi Bey'in kadroya atanmasından çok önceleri de iktisat derslerini aynı kurum içinde kadrosuz olarak, saat ücreti karşılığı verdiğini gösteren belgelerin de bulunmasıdır. İktisat derslerini bu statüde verdiği dönemlerde Tevfik Hamdi Bey İstanbul'da *Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi Reisi* olarak görev yapmaktadır.

¹⁷ Tevfik Hamdi Bey, Yüksek Mühendis Mektebi Talebe Birliği tarafından Osmanlıca olarak basılan ders notlarının ardından uzun bir aradan sonra, Yetimzâde M. Tevfik Hamdi adıyla ve yeni Türkçe ile yazılmış, üç ciltten oluşan *İktisat Prensipleri* başlıklı kitabını yayımlamıştır. Her bir cilt farklı farklı yıllarda yayımlanmış ve farklı temalara yönelik olarak çağdaş düşünce ve akımları içermektedir. Kitabın birinci cildi *Methal (Giriş)* başlığı altında konuları içerir bir şekilde 1930 yılında yayımlanmıştır (Yetimzâde M. Tevfik Hamdi, *İktisat Prensipleri*, T.C. Nafia Vekaleti Y.M.M. Kütüphanesi, Sayı:2, İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi Matbaası, 1930). Ayrıca dikkat edilirse, bu kitap Yüksek Mühendis Mektebi Matbaasında yeni harflerle basılan ikinci kitaptır. Tevfik Hamdi Bey iktisadın üretim ile ilgili konularını, kitabının son iki cildinde *İstihsal (Üretim)* başlığı altında iki kısımda incelemiştir. Kitabının ikinci cildini oluşturan *İstihsal*'in birinci kısmı 1936 yılında (Yetimzâde M. Tevfik Hamdi, *İktisat Prensipleri*, T.C. Nafia Vekâleti Y.M.M. Kütüphanesi, Sayı:27, İstanbul

adıyla Yüksek Mühendis Mektebi, bugünkü adıyla İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Türkiye'deki iktisat biliminin öncüleri arasına girecek çalışmaların kaynağını oluşturduğu söylenebilir.

Belge 2 – Mehmet Tefvik Hamdi Bey'in 1912 Yılında Yüksek Mühendis Mektebinde Verdiği İktisat Ders Notlarının Giriş Sayfası

İktisat Biliminin Türkiye'de ve Yüksek Mühendislik Mektebi'ndeki Gelişimi

İktisat derslerinin Yüksek Mühendis Mektebi müfredatında yer almasının nedeni, bir yandan II. Meşrutiyet ile gelen özgürlükçü ortam ve bunun ekonomide ortaya çıkardığı icaplar, diğer yandan da iktisat biliminin Osmanlı İmparatorluğu'nda giderek önem kazanan, gelişen bir bilim olarak kabul görmesidir.¹⁸ Zira, İmparatorluğun karşı karşıya kaldığı siyasi sorunların

Yüksek Mühendis Mektebi Matbaası, 1936), ikinci kısmını ise, 1940 yılında yayımlamıştır (Yetimzâde M. Tefvik Hamdi, *İktisat Prensipleri*, T.C. Nafia Vekaleti Y.M.M. Kütüphanesi, Sayı:57, İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi Matbaası, 1940).

¹⁸ Bu dönemde çıkmaya başlayan *Mecmua-i Fünun* dergisinde Osmanlı toplumuna yeni bilim dalları tanıtılmakta ve bu bilim dallarının o günkü temsilcilerinin yazmış oldukları makaleler yayımlanmaktadır. Derginin ikinci sayısında jeoloji ve iktisat bilimine yer verilmiştir. Ethem Paşa jeoloji, Ohannes Paşa ise iktisat biliminin

önemli iktisadi yansımaları söz konusudur ve Batı ile Osmanlı toplumunun mukayesesinde ortaya çıkan farklar en bariz şekilde iktisadi şartlarda kendini göstermektedir. Bu itibarla Osmanlı’da, iktisaden gelişmenin batılılaşma için önemli bir araç olduğu düşünülmekte ve iktisat biliminin imkanlarından yararlanılması amaçlanmaktadır. Zamanla iktisadi sisteme yönelik tartışmalar ve iktisat biliminin ışığında ortaya konulabilecek alternatif politika ve uygulamalar İmparatorluğun karşı karşıya kaldığı siyasi darboğazların etkisiyle daha da belirgin hale gelmiştir. Osmanlı entellektüelleri İmparatorluğun içine düştüğü sıkıntılı durumdan kurtulabilmesi için çareler düşünürken, iktisat biliminin önemini giderek daha çok anlamaya ve iktisadi kalkınmanın çarelerine kafa yormaya başlamıştır. Bu meyanda ortaya çıkan farklı görüşler elbette kaynaklarını öncelikle Batıdaki entellektüel tartışmalardan almaktaydı. Bu ilk görüşler Batıdaki benzerlerinden farklı olarak ülke koşullarını dikkate almaya çalışmış; zaman zaman da İmparatorluğun içinde bulunduğu konjonktürden de etkilenmiştir.

Meşrutiyet öncesi dönemde, Osmanlı İmparatorluğundaki ilk iktisat kitaplarından birini yazan¹⁹ ve Mülkiye Mektebi’nde ilk iktisat dersini veren Sakızlı Ohannes Paşa’nın liberalizm yanlısı düşünceleri etkili düşünce akımlarından biriydi. Yüksek tahsilini Fransa’da yapmış olan Ohannes, Fransız iktisatçılarından ve onların liberal iktisadi görüşlerinden etkilenmişti. Ohannes Paşa ve onu takip eden Namık Kemal Osmanlı toplumunda, o dönem liberalizm savunucuları arasında karşımıza çıkmaktadır. Bu düşüncelerin siyasi yansımaları, izleyen yıllarda *İttihat ve Terakki* partisinin iktisat politikalarında görülebilmektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki gelişmeler iktisat biliminin önem kazanmasına neden olurken, belli bir iktisadi model dahilinde, analitik bir kitap Sakızlı Ohannes tarafından çıkartılmıştır (*Bkz.*

temel prensipleri hakkında okuyucuyu aydınlatıcı makaleler kaleme almışlardır (*bkz.* H.Z.Ülken. *a.g.e.*, s.75). Aynı zamanda Milli İktisat fikri temelinde düşüncelerin savunulduğu bu dergide, İmparatorluğun sanayileşmesi konusundaki görüşler herhangi bir iktisadi modele sokulmadan ve yerel iktisadi unsurlara yeterince yer vermeden, sadece Avrupa’da ortaya çıkmış yeni bir bilim dalını topluma aktarmaktan ibaret kalmıştır. Bu yeni bilim dalı hakkında yazılan ilk yazılar, daha çok siyasi hayat ile iktisadi hayat arasındaki farklara dikkat çekerek, iktisadi hayatın temel unsurları hakkında toplumu bilgilendirirken, aynı zamanda iktisadi düşünmenin de kurallarını ortaya koyan bir amaç gütmektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu yeni bilim dalının içeriğinin yanında ismi hususunda da bir kararsızlığın olduğu gözlenmektedir. Önce “tedbir’i menzil” bilimi, “mülk idaresi” gibi isimler kullanılırken, daha sonra “iktisat” ve birtakım yazarlarda da “Ekonomi Politik” terimleri kullanılmıştır (*Bkz.* Niyazi Berkes. “Ekonomik Tarih ile Teori İlişkileri Açısından Türkiye’deki Ekonomik Düşünün Evrimi”. *Türkiye’de Üniversitelerde Okutulan İktisat Üzerine*. Fikret Görün (Der.) içinde ss. 39-55. 1972. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi).

¹⁹ Ohannes Paşa’nın *Mebadi-i İlm-i Servet-i Milet* (1877) başlıklı eseri Türkiye’de iktisat biliminde yazılmış ilk eser olarak bilinmektedir (*bkz.* *a.g.e.*, s. 49).

Belge 3).²⁰ Bu kitap iktisat bilimi konusunda yazılmış ilk kitaplardan biri olarak tarihimizde yer almıştır.

**Tablo 1- Mehmet Tevfik Hamdi, Osmanlı Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti ,
1328 Beşinci Sene “İlm-i İktisat” Ders Notlarının İçeriği**

<p>Medhal <i>Tarif</i> <i>İlm-i İktisadın Fevaidi</i> <i>İlm-i İktisadın Müşkûlatı</i> <i>İlm-i İktisadın Taksimatı ve Bazı İstılahat-ı İktisadiye</i></p> <p>Birinci Kısım <i>İstihsal-i Servet (Production de la Richesse)</i> <i>Avamil-i Tabiiye (Agents Naturels)</i> <i>Say (Travail)</i> <i>Sermaye (Capital)</i> <i>Tertibat-ı Sanayie (Organisation Industrielle)</i> <i>Sanayiinin Semeratını Tezyid Eden Esbab</i> <i>Büyük ve Küçük Mikyasta İstihsalat</i></p> <p>İkinci Kısım <i>Tedavül-i Servet (Circulation de la Richesse)</i> <i>Mübadele, Kıymet, Fiyat, Arz ve Talep Kanunu</i> <i>Meskûkât (Monnaie)</i> <i>Nevaibi Meskûkât (Substituts de la Monnaie)</i> <i>İtibar (Crédit)</i> <i>Müessesat-ı İtibariye (Etablissements de Crédit)</i> <i>İtibar-ı Devlet (Crédit Public)</i> <i>Ticaret (Commerce)</i> <i>Ticaret-i Dahiliye (Commerce Intérieur)</i> <i>Ticaret-i Hariciye – Muvazene-i Ticaret Nazariyesi</i> <i>(Théorie de la Balance de Commerce)</i> <i>Ticaret-i Hariciye – Muvazene-i İktisadiye</i> <i>(Balance Économique)</i> <i>Ticaret-i Hariciye - Serbest Mübadele, Usul-ü Himaye</i> <i>(Libre-Échange et Protection)</i></p>

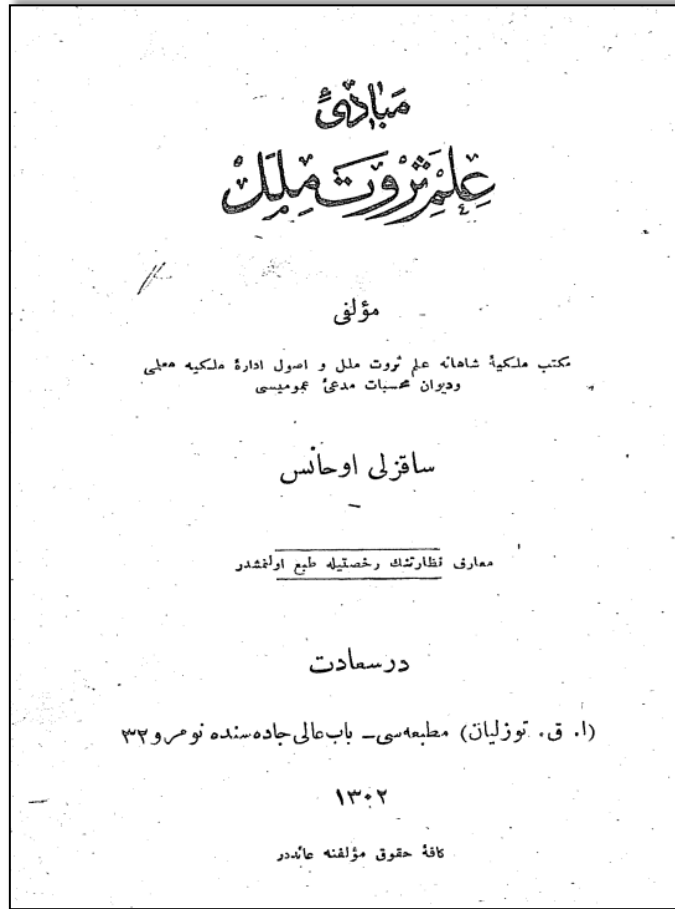
Not: Kitap miladî 1912 yılında taş baskı olarak, Osmanlıca basılmıştır. Kitap içinde zaman zaman Fransızca notlara da rastlanmaktadır. Bu daha çok Tevfik Hamdi Bey'in yabancı kavramların Osmanlıca karşılıklarını oluşturma gayretinin bir sonucu olmalıdır. Aslı Osmanlıca olan bu kitap içinde yer alan başlıkların listelenmesi amacıyla yeni Türkçeye çevirisi **Prof.Dr. Ertuğrul Tokdemir** tarafından yapılmıştır.

II. Meşrutiyet'e giden süreçte *İttihat ve Terakki* siyasi özgürlüklerle birlikte ekonomik özgürlüklerin de savunuculuğunu yapmış, sürekli vergi toplayan mali bir devlet yerine, iktisadi bir devletten yana olmuştur. Devletin görevinin hazineye gelir sağlamak ve iktisadın amacının ise bu geliri maksimize etmek değil, o gelirin yaratıldığı kaynağın geliştirilmesi olduğu görüşü kabul görmüştür.²¹ Bu sebeple devletin iktisadi yapıyı güçlendirecek tedbirleri ve kurumları hayata geçirmesi, bireylere özgürce girişimde bulunabilecekleri ortamı yaratması ve böylece halkın vergi ödeme gücünü arttırması gerektiğini ifade eden liberal

²⁰ Bkz. Zafer Toprak. *Milli İktisat-Milli Burjuva*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1995.

²¹ Steinhaus. *a.g.e.*, s. 64.

görüŖ, bu dönemde İttihatçıların iktisadi politika önerilerine hakimdir. Savunulan bu iktisadi görüşlerin temelini *teŖebbüs-i Ŗahsi* oluŖturmaktadır. Bu düşünceler yıllarca devlet baskısından yılmış halk zümrelerinde memnuniyetle karşılanmakta ve İttihat ve Terakki'nin toplumsal desteğini pekiŖtirmektedir.²² 1908-1912 yılları arasında hakim olan bu liberal ortamda birçok dernek, sendika gibi sivil toplum örgütleri kurulmuŖ, Osmanlı toplumunun daha önce hiç alışık olmadığı gösteri, boykot ve grev gibi toplumsal olaylar günlük olaylar arasında yerini almıŖtır.

Belge 3 – Sakızlı Ohannes'in *İlm-i Servet-i Mülk* Kitabının Kapak Sayfası

(Yukarıdaki metnin, yukarıdan aşağıya doğru tam tercümesi: *Mebadi-i İlm-i Servet-i Mülk*; Müellifi; *Mekteb-i Mülkiye-i Şahane İlm-i Servet-i Mülk ve Usul-ü İdare-i Mülkiye Muallimi ve Divan-ı Muhasebat Müdde-i Umumisi Sakızlı Ohannes*; *Maarif Nezaretinin Ruhsatıyla Tab Olunmuştur*; *Dersaadet*; (İ.K. Tuzliyan) *Matbaası – Bab-ı Âli Caddesinde Numro 32; 1302; Kâffei Hukuku Müellifine Aiddir*)

²² İttihat ve Terakki'nin bu liberal düşünceleri savunmasında, bir ölçüde partinin kurulduğu Balkanlarda ve özellikle Selanik'te ticari sermayenin ve bu sermayeye yönelik iktisadi faaliyetlerin yoğunluğunun olduğu düşünülebilir. Selanik'in bir ticaret, bir liman kenti olması ve yabancılarla gayrimüslim nüfusun yoğun olarak bulunması İttihatçıların en azından başlangıçta liberalizimi benimsemelerinde etken olmuş olabilir.

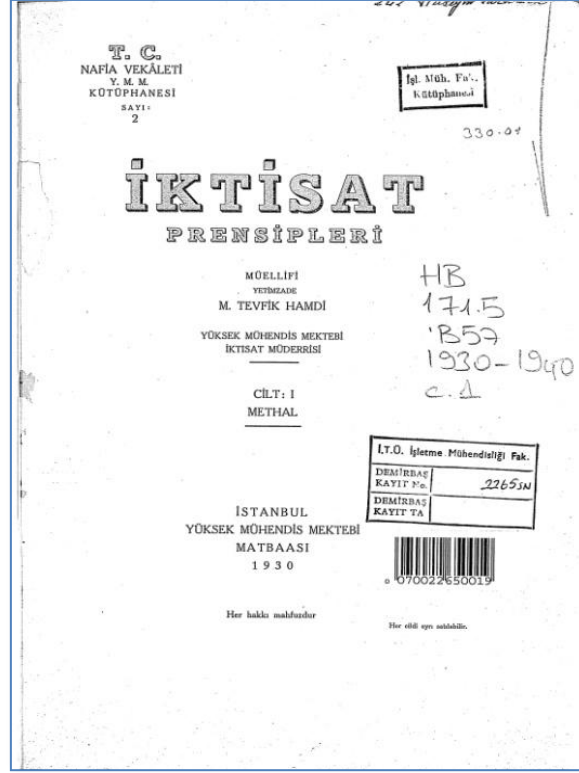
İttihatçıların liberalizm yanlısı bu görüşleri, dış siyasi koşullardaki gelişmelerin etkisiyle çok uzun süreli olamadı.²³ Özellikle Balkanlardaki milliyetçilik akımları ve akabinde çıkan Balkan Savaşı, Osmanlı toplumunda da bir millet bilinci ve buna bağlı milli bir iktisat arayışına neden olmuştur. Bu arada milli bir iktisat politikasının oluşturulmasında son derecede önemli olan belli sınırlar içinde tanımlanmış ve bütünlüğü bulunan bir iç pazarın gerçekleşmeye başlaması, bu siyasi gelişmelerin tetiklemesi ve İmparatorluğun Rumeli'den Anadolu'ya gerilemesiyle mümkün olmuştur. Bu dönemde milli bir kimliğe sahip iktisadi kalkınma politikasının oluşturulması, öncelikle sınırları tanımlanmış bir iç piyasasının varlığını, aynı zamanda bu piyasayı oluşturan bölgelerin de tek pazar olarak entegrasyonunun sağlanmasını gerekli kılacaktır. Osmanlı İmparatorluğu örneğinde siyasi gelişmeler belki de zorunlu olarak iç pazarın sınırlarını daha belirgin bir hale sokarken, bu sınırlar içindeki pazar entegrasyonunun sağlanması birtakım kısıtlar altında çalışıyor olsa da, gelişmiş ve etkin çalışan bir ulaştırma ağına gereksinim duyacaktır.²⁴ Ancak bu ulaştırma ağı, İmparatorluğun Anadolu topraklarında henüz bulunmamaktadır. Aslında bu dönemde milli bir iktisat oluşturma fikrine Almanya kaynaklık etmiş ve Osmanlı ülkesinin iktisadi kalkınması ve milli kimliğe sahip bir ekonominin oluşturulması için sanayileşmeye hız kazandırılmasına ve bu nedenle de korumacılığa ihtiyaç olduğu görüşleri savunulmaya başlamıştır.²⁵ I. Dünya Savaşı'nın neden olduğu dış konjonktürün de etkisiyle uluslararası iktisadi sisteme erişimi kısıtlanan Osmanlı Devleti ticaret yapabilme imkanlarını yitirmiş, gelişmiş bir sanayiden

²³ Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi gelişme sorunu üzerine yapılan bazı çalışmalarda toplumun kapitalistleşmemesinin arka planında, fiziki anlamda uluslararası sistemin ve konjoktürel gelişmelerin yarattığı kısıtların yanında, *islâm tasavvuf* felsefesinin de önemli rol oynadığına dikkat çekilmektedir (bkz. Sabri Ülgener. "İktisadi Gelişme ve Yenilenmemizin Zihniyet Muhasebesi". H.R. Ertuğ vd. (Der.) *Yeni Türkiye* içinde. 1959. İstanbul: Yayınevi belli değil). Bu düşünelerden biri olan Sabri Ülgener'e göre, iktisadi gelişmede toplumsal zihniyetin önemi büyüktür. Özellikle batı tarzı bir iktisadi gelişim için Türk toplumunun gerçekleştirmekte zorunlu olduğu değişim kapitalist bir toplumun gereklerini sağlamak şeklinde olmalıdır. Bu toplumsal değişimin belli başlı üç temel noktada gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Önce, serveti ve parayı piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılayacak bir şekilde değerlendirilmesini temin edecek rasyonel mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir; ikinci olarak, elde edilen kazançların profesyonel iş adamları marifetiyle verimli alanlarda değerlendirmek ve bunu temin edecek mekanizmaları oluşturmak; son olarak da, iktisadi faaliyetlerin neticelerin hususunda disiplinli bir hesap ve muhasebe sistemi ve şuurunun toplumda yerleştirilmesini temin etmek (bkz. Ahmet Güner Sayar. *Bir İktisatçının Entellektüel Portresi: Sabri F. Ülgener*. 1998. İstanbul: Eren Yayıncılık. ss. 317-323). Elbette toplumsal zihniyette gerçekleştirilmesi gereken bu radikal değişimi yaratmak kapsamlı bir iktisat eğitimi ile mümkün olacaktır.

²⁴ Bkz. Saime S. Kayam ve Ertuğrul Tokdemir. "Savaşın Zayıf Halkası: Osmanlı Kara Ulaşımı 1853-1918". Ertuğrul Tokdemir, Öner Günçavdı ve Saime S. Kayam (Der.). *Yakın Tarihimizin İktisadi Panoraması* içinde. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 2010 (basım aşamasında).

²⁵ İçeriden **Ziya Gökalp**'in desteğini alan bu görüşün dışarıdan örnek alınan fikir sahibi **Friedrich List**'tir. Milli iktisadın taraftarları Türklerin Alman ulusunu örnek almalarını savunurken, Almanların iktisat dahil her konuda milli bir hakimiyet kurmayı amaçladıklarını, Osmanlı Türklerinin de yüксеlebilmeleri için milleti referans almaları gerektiği savunulmaktadır. İktisat alanında da Türklerin, Almanların çok kısa zamanda yaptıklarını örnek alması gerektiği savunulmaktadır (bkz. Zafer Toprak. *Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)*, Ankara: Yurt Yayınları. 1982. s.27).

mahrum olmanın zorluklarıyla karşı karşıya kalmıştır.²⁶ Milli sanayi ve milli iktisadın önemi Osmanlı toplumunda giderek daha çok anlaşılmaya başlamış ve bu yöndeki görüşler o dönemde çıkmaya başlayan *İktisadiyyat Mecmuası* vasıtasıyla topluma yayılmaya çalışılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mali desteği ile yalnızca 69 sayı çıkan bu derginin yazı kadrosunda *Divan-ı Muhasebat Reisi* Tevfik Hamdi Bey de bulunmaktadır.²⁷

Belge 3- Mehmet Tevfik Hamdi Bey'in 1930 Yılında İTÜ'de Yayımladığı İlk İktisat Kitabının Kapağı

Aynı dönemde Mühendis Mektebi'nde okutulan iktisat dersinin içeriği konusunda elimizde resmi nitelikte bir bilgi mevcut değildir. Ancak dersin muhteviyatı ile ilgili doğrudan bilgiyi, Tevfik Hamdi Bey'in 1912 yılında Yüksek Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti tarafından taş baskı olarak basılan "İlm-i İktisat" ders notlarından elde edebilmekteyiz (bkz. Belge 2 ve Tablo 1). Mehmet Tevfik Bey'in bu kitabı, öğrencilerin derslerde tuttukları notların bir araya getirilerek, kendi imkanlarıyla çoğaltmaları neticesinde ortaya çıkmıştır.²⁸

²⁶ I. Dünya Savaşı öncesinde, 15 milyon lira gıda, 30 milyon lira sanayi malı olmak üzere, toplam 45 milyon Osmanlı lirası olan ithalatın %3'ünü bile, 1915 yılında Osmanlı Devleti'nin yapabileceği imkana sahip olmadığı anlaşılmaktadır (a.g.e., s.24).

²⁷ a.g.e., s. 26.

²⁸ Okulun ne Hendese-i Mülkiye zamanında, ne de Yüksek Mühendis Mektebi'nin ilk yıllarında öğrencilere derslerinde yararlanacakları herhangi bir kitap verilmemektedir. Öğrenciler kendi aralarında derslerde tuttukları notlarını düzenleyerek bu derslere çalışmaktadırlar. 1908 yılında mektebe girenler bir şirket kurmuş ve *Roneo*

Kitapta mevcut haliyle bir içindekiler listesi bulunmamaktadır. Baştan sona başlıklara göz gezdirmek suretiyle bir tespit yapılınca, dersin konulara göre yeterince ayrıntılı olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun, herhalde en büyük nedeni kitabın Tevfik Hamdi Bey yerine, onun anlattıklarından öğrenciler tarafından izlenip yazılabilenlerden oluşmasıdır. Ancak mevcut içerik ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde, dersin günün koşullarında yeterli sayılabilecek düzeyde bir ayrıntıya sahip olduğu kabul edilebilir. Mesela “sermaye” başlığı altında incelenen bölümde “tasarruf”, “sabit” ve “mütedavil” sermaye kavramları ile “makina ve teçhizat” kavramlarına yer verildiği görülür. Yine bir örnek olmak üzere dış ticaret bahislerinde Osmanlı dış ödemelerine ilişkin istatistiklerin, başka kaynaklarda olmadığı kadar geniş bir analizi mevcuttur. Dış ödemelere ilişkin tahminler bir yandan para konularıyla ilişkilendirildiği gibi, bir yandan da para sisteminin geçirdiği aşamaları yansıtan açıklamaları içermektedir. Kredi kavramı ayrıntılı bir şekilde açıklanmakta, kredi kurumları üzerinde durulmakta ve kamu kredisi, bütün çeşitleri ve ülkelere göre tutarları ile ortaya konulmaktadır. Kitap bugün iktisat öğretiminde izlenilen sıraya uygun olarak, mikroiktisat konularıyla başlayıp, makroiktisat konuları ile devam etmektedir.

1928 yılındaki *Harf Devrimi* doğal olarak ilk etkilerini eğitim öğretim alanında göstermeye başlamıştır. Harf İnkılabının hemen ardından, belki de iktisat konusunda Latin harfleriyle basılmış ilk kitap olabilecek bir kitabı Mehmet Tevfik Bey 1930 yılında Yüksek Mühendis Mektebi matbaasında bastırmıştır. Bir yandan eski kitap ve belgelerin yeni harflere dönüştürülmesi işi yapılırken, diğer yandan bu durum kurumsal anlamda da birtakım dönüşümlerin yapılmasına vesile olmuştur. Örneğin bir yasası olmayan Yüksek Mühendis Mektebi'nin Cumhuriyet dönemindeki ilk nizamnamesi 1928 yılı içinde yapılan çalışmalarla hazırlanmaya başlamış ve hazırlanan bu nizamname 12 Haziran 1929 yılında Bakanlar Kurulu'ndan geçmiştir. Bu nizamname, aslında Cumhuriyet idaresinin ülke kalkınmasındaki önceliklerinin de ipuçlarını vermekte ve iktisadi kalkınmada teknik eleman eksikliğinin önemine dikkat çekmektedir. Özellikle milli sınırlar içinde bir pazarın oluşturulması ancak

makina almışlar ve ders notlarını bu makina ile çoğaltmışlardır (Uluçay ve Kartekin, *a.g.e.*, s. 195). 1910-1913 yılları arasında birçok ders notu bu makinayla çoğaltılarak öğrencilere verilmiştir. Ancak 1923'den sonra mektebe temin edilen iki matbaa makinası ile bu sorun halledilmiş ve bu tarihten sonra ders kitabı sayısı artırılabilmiştir. Mektebin, Yüksek Mühendis Mektebi olarak adlandırıldığı 1928 yılı aynı zamanda harf devriminin yapıldığı yıldır. Bu sebeple 1923 yılında Mektebe alınan baskı makinalarının tamamı değiştirilmiş ve eski harflerle basılmış tüm eserlerin yeni yazıyla basılmasına başlanmıştır. Bu vesileyle “Yüksek Mühendis Mektebi Kütüphanesi” adı ile yeni bir yayın serisi oluşturulmuş ve bu seriden ilk olarak 1930 yılında Ord.Prof.Dr. Kerim Erim'in bir mühendislikle ilgili kitabı olan “Nazari Hesap” adlı kitabı basılmıştır (Uluçay ve Kartekin, *a.g.e.*, s. 419). Bu serinin ikinci kitabı ise yine aynı yıl basılan Tevfik Hamdi Biren Bey'in iktisat kitaplarının birinci cildidir. 1944 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nin kurulmasına kadar bu seriden toplam 92 adet kitap basılmıştır.

bu sınırlar içindeki bölgelerin entegrasyonunun sağlanması ile mümkün olacaktır ve yukarıda değinildiği gibi, bu entegrasyon da ancak bir ulaştırma ağının inşası ile gerçekleşecektir. Dolayısıyla bayındırlık işlerinde bu yönde yatırımların yapılmasının önemi büyüktür ve bu alandaki yatırımların hayata geçirilmesinde istihdam edilecek teknik işgücüne ihtiyaç doğacaktır.

Resim 1 – Ord. Prof.Dr. Mehmet Tefik Hamdi BİREN (1867-1956)

Bu amaçlar doğrultusunda yapılan çalışmalarda rol alacağı düşünülen vasıflı insan gücünü yetiştirecek Mektep'te, öncelikle *Yol ve Demiryolu Mühendisliği, Mimari ve İnşaat ile Su İşleri Mühendisliği* bölümleri açılmıştır.²⁹ Dahası nizamnamenin üçüncü maddesinde, Cumhuriyet idaresinin çağdaşlaşma yolunda Yüksek Mühendis Mektebi'ne yüklemiş olduğu misyon şu şekilde ifade edilmektedir: “...her şubenin tahsili memleketin ihtiyacat-ı mahsusasını daimi surette nazar-ı dikkate alacaktır.”³⁰ Nizamnamenin Mektebin kurumsal yapılanmasına yönelik düzenlemeleri arasında, muallimlerin yeni statülerinin belirlenmesi ve bu statülere göre organizasyonları ve bununla beraber *müdürlük* (profesörlük) pozisyonlarıyla, bu pozisyonlara atama ve yükseltme şartları hakkındaki düzenlemeler dikkat çekmektedir. İlgili nizamnamenin sekizinci maddesi Mektepte müderris olmanın şartlarını düzenlemekte ve yayımladığı bilimsel eserlerle kendini ispat etmiş, en az on sene yüksek okulda öğretmenlik yapmış ve bölüm başkanının teklifiyle Tedris Meclisi'nin üçte iki oyunu almış mektep hocalarının profesörlüğe yükseltilmesi düzenlenmiştir.³¹ Bu maddeye istinaden Tefik Biren Bey ile birlikte, o dönemde profesörlüğe yükseltilecek onaltı bilim insanı İTÜ'nün ilk profesörleridir. Tefik Hamdi Bey'in İTÜ nizamnamesinde belirtilen profesörlük koşullarına uygun olması, bir iktisatçı olarak onu İTÜ'de profesörlüğe atanan ilk onaltı kişi

²⁹ Cüneyd Okay. *Atatürk Dönemi Mühendislik Mektebi*. 200?. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi. s. 32.

³⁰ *a.g.e.*, s. 34.

³¹ *a.g.e.*, s. 34. O günkü mevzuata göre atanan bu profesörlerin atamaları dönemin Başbakanı İsmet İnönü ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından yapılmıştır.

arasına sokmuştur. Tevfik Bey'in o günkü koşullara göre sahip olduğu bilimsel nitelikler bu atamaya bir ölçüde temel teşkil ederken, yine onun devlet yönetiminde sahip olduğu deneyim ve bilgi düzeyi de dikkatlerden kaçmamıştır. O günlerin Osmanlı aydınının niteliği ve yönelimleri dikkate alındığında, **Milletlerarası Akademik Tarih Araştırmaları Derneği** gibi bir dernekte üyeliğinin bulunması Mehmet Tevfik Bey'in bir profesörlük için gerekli donanımları fazlasıyla haiz olduğunu göstermektedir.³² Neticede, Mehmet Tevfik Bey izleyen yıllarda *ordinaryüs* ünvanını da almış İTÜ'lü bir iktisatçıdır.

Bu nizamname ile birlikte mektebin Yüksek Mühendis Mektebi'ne dönüşmesi tamamlanmış, bu arada iktisat derslerinin içeriği de genişletilmiştir. Özellikle öğrencilerin mesleki hayatlarında karşılaşılabilecekleri sorunlar hususundaki endişeleri dikkate alınarak, ders içeriğine işçi-işveren ilişkileri ve iş yasası ve onun uygulamalarını içeren konular da eklenmiştir.³³ Zira ekonomik kurumlar gelişmeye başlamış, iş hayatına yönelik yeni kurumlar ve yeni yasal düzenlemeler oluşturma yoluna gidilmiştir. Doğal olarak bu yeniliklerin ders müfredatına da yansımaları bir zorunluluk haline gelmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus da, dönemin iktisat kültürünün ve bunun neticesinde ortaya çıkan iktisat eğitim pratiklerinin bunda etkisinin olabileceğidir.

İTÜ'deki bu gelişmelerin daha iyi değerlendirilebilmesi için, yine aynı dönemlerde iktisat eğitiminin müfredatında giderek daha çok önem kazandığı bir başka yüksek öğretim kurumundaki durumla karşılaştırma yapmakta yarar vardır. Aynı dönemin önemli bir eğitim kurumu olan Darülfünun'da iktisat derslerine genel olarak farklı iki şubedeki eğitim müfredatı içinde yer verilmektedir. Bunlardan birisi "Ulumü Edebiyat Şubesi" dir ki, bugünkü Edebiyat Fakültelerine benzer şekilde Felsefe, Tarih ve Ahlak alanındaki derslerin yanında "İlmi İktisat" dersini de tedrisatında bulundurmaktadır. Diğer şube ise, "Ulumü Hukukiye Şubesi" ki, günün koşullarında bugünkü Hukuk Fakültelerine benzeyen bir yapılanmadır ve iktisat dersleri bu şubedeki tedrisatlarda da yer almaktadır.³⁴ Buradan da anlaşılacağı gibi, o dönemde iktisat bilimi, müstakil bir eğitim programı şeklinde değil, daha ziyade diğer eğitim programlarını *tamamlayıcılığıyla* ön plana çıkan bir ders niteliğindedir. İktisat derslerine, Yüksek Mühendis Mektebi müfredatında da, ülkenin imarı ve kalkınmasında doğrudan rol alacak iktisadi organlarda görev yapacak uygulamacı teknik kadroların yetiştirilmesinde de

³² Bkz. Fethi Gedikli. "Şuray-ı Devlet Reisleri". *Danıştay ve İdari Yargı Günü*. 136. Kuruluş Yıldönümü vesilesiyle sunulan tebliğ. 27 Nisan 2005.

³³ Bkz. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Türkiye'de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Yayını, 1946 (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası).

³⁴ *a.g.e.*, s. 51-54.

tamamlayıcı bir ders olarak yer verilmiş; bu teknik eğitim süresince, mezunların iktisadi hayata atıldıklarında karşı karşıya kalabilecekleri iktisadi ve iktisadi konularla alakalı hukuki sorunları algılanmalarında ve uygun çözümler üretmelerinde kendilerine bir görüş kazandırılması amaçlanmıştır.

Mühendis Mektebi'nin 1928 yılında Yüksek Mühendis Mektebi haline gelmesinden sonra ihtisas şubeleri açılmaya başlamıştır. Böylece Yüksek Mühendis Mektebi, Cumhuriyet döneminde ülkenin sanayileşmesi ve imarı için gerekli vasıflı insan gücünün yetiştirilmesinde ve fikri danışmanlık hizmetlerinde önemli bir kurum haline gelmiştir. Bu süre zarfında yüksek öğretimin yapılandırılması yönünde birtakım çalışmalar yapılmış ve Yüksek Mühendis Mektebi'nin İstanbul Üniversitesi'ne bağlanması bile düşünülmüştür. Ancak bu görüş dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel tarafından kabul edilmeyerek, Yüksek Mühendis Mektebi'nin müstakil bir okul olarak faaliyetlerini sürdürmesinin önemi vurgulanmıştır.³⁵ Maarif Vekili Hasan-Ali Yücel'in 4 Şubat 1943 tarihinde aralarında iktisatçı Mehmet Tevfik Hamdi Biren'nin de bulunduğu Yüksek Mühendis Mektebi'nin tüm profesörlerinin davet edilmiş olduğu olağanüstü bir toplantıda, okulun İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüştürülmesi yönündeki bir görüş genel kabul görmüş ve yapılan çalışmalar sonucunda da 20 Temmuz 1944'de Resmi Gazetede yayımlanan 5761 Sayılı Kanunla İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) resmen kurulmuştur.

Yerel İhtiyaçlar ve İktisat Eğitiminde Yeni Yönelimler

Mehmet Tevfik Bey izleyen yıllarda iktisat müderrisliği görevine, bu yeni üniversite bünyesinde kurulan **İktisat ve İdare Hukuku Kürsüsü**'nde devam etmiştir. Oluşturulan bu kürsünün iktisadın yanında idare hukukunu da içermesi dikkat çekicidir. Mehmet Tevfik Bey'in öncelikle Mülkiye eğitimi olması ve uzun yıllar valilik görevlerinde bulunması kendisini idare hukukunun uygulamaları konusunda son derecede bilgili bir konuma getirmiştir.³⁶ Ekonomide ağırlığın kamu kesimine ait olduğu bir dönemde, elbette kamuya

³⁵ Uluçay ve Kartekin, *a.g.e.* s. 460.

³⁶ Mehmet Tevfik Bey'in idareci vasıfları hususunda mülkiyeden de arkadaşı olan Fazıl Necip Bey'in söyledikleri son derecede çarpıcıdır. Fazıl Necip Bey, Mehmet Tevfik Bey'in yöneticilik tarzı için şunları söylemektedir: "... İktidarı, ilmi, namusu, faaliyeti vardı. Bunlar muvaffakiyete kifayet eden büyük meziyetlerdir. Her muameleyi kanuna tevfik edecek, tereddüd ettiklerini meclisi idareye gönderecek, yahut Nezaretten soracaktı. Fakat o zamanlar işler böyle kolaylıkla hallolunamazdı. Evvela kanuna o kadar ehemmiyet verilmezdi. Kanun üçüncü, dördüncü derecede kalırdı..." (bkz. Pakalın, *a.g.e.*, s. 402). Zira, bu görüşler üzerinde düşünüldüğünde, Mehmet Tevfik Bey'in dönemindeki idari uygulamalar ve bu uygulamalarda hukukun önemi konusunda yeterince bilgi ve deneyim edinmiş olduğu anlaşılıyor. Özellikle hukuka önem verilmediği bir dönemde hukuku öne çıkartarak ifa etmeye çalıştığı görevleri onun birçok sıkıntılı bölgede başarıyla yerine getirmesine de imkan sağlamış ve hukukun yönetimdeki rolü onun kafasında pekiştirilmiştir. Kendi kişilik yapısının

yönelik idare hukuku formasyonunun, yine ağırlıklı olarak kamuya ait kuruluşlarda bulunmasının mühendislik öğrencilerine faydalı olacağı düşünülmüştür.³⁷ Ancak tüm bunlardan daha önemlisi, mühendis de olsa iktisadi bir organizasyonda çalışan teknik bir elemanın yöneticilik vasıfları kazanabilmesinin önemli unsurlarından birinin de onun faaliyet gösterdiği iktisadi ortamın kurumsal ve hukuki çerçevesi hakkında da bilgiye sahip olması gerektiği hususundaki inanışın, daha o zamanlardan itibaren İTÜ'deki mühendislik müfredatında yer etmeye başlamasıdır. Mehmet Tevfik Bey'in Mühendis Mektebi Mecmuası'nda kaleme aldığı bir yazıda, Kürsünün iktisat yanında idare hukukunu da içine alan bir yapıda olmasının ipuçlarını bulabilmekteyiz:

“Devlet memuriyetinde bulunan, hususî şirket ve müesseselerde hizmet eden, yahut kendi hesaplarına çalışan mühendis ve mimarların işlerini kanun ve nizamlara tevfiğ için bir takım tetebbuatta bulunmak mecburiyetinden varestede olmadıkları şüphesizdir. (...) Vaki mektepte hukuku idare dersi varsa da kısmen nazariyatı şamil olması tabii olan bu derste mevcut kanunî ahkâm hakkında ziyade tafsilata girişilmesi programdaki saatlere nazaran kabil olamayacağından maada evvel ve ahır yetişmiş ve yetişecek mühendislerin san'atlarını icra ederken kanun ve nizamlara müracaat ihtiyacından kurtulmalarını da temin edemez...”³⁸

Yine aynı yazıdan anlaşıldığı üzere, Mühendis Mektebi Mecmuası'nda mühendis ve mimarların gerek kamu, gerekse özel sektör kurumlarında çalışırken tabii oldukları yasal mevzuat hakkında bilgi sahibi olmaları hususunda Mektebin Rektörü ile bir mutabakata varıldığına ve bunun neticesi olarak idare hukuku gibi bir mevzunun müfredatta yer aldığına işaret edilmektedir. Anlaşılacağı gibi bu temel yaklaşım ve anlayış İTÜ'nün gelecekte ortaya

da etkisiyle belki de bu yönelim İTÜ'deki bu kürsü bünyesinde idare hukukunun da yer almasına imkan sağlamıştır.

³⁷ Mehmet Tevfik Bey'in Mühendis Mektebi Mecmuası'nın çeşitli sayılarında yayımlandığı olan ve birbirinin devamı mahiyetinde uzunca bir makalesi kanunlar hususundadır (bkz. Cüneyd Okay. *Atatürk Dönemi Mühendislik Mektebi Dergileri*. İTÜ Rektörlüğü Sayı: 1636. 2007. İstanbul: İTÜ Matbaası). Bu makalelerin yayımlandığı sayılar şunlardır: M. Tevfik Biren. “Kanunlar”. *Mühendis Mektebi Mecmuası*. N: 41. Ekim 1930. ss. 1-16.; M. Tevfik Biren. “Kanunlar”. *Mühendis Mektebi Mecmuası*. N: 42. Kasım 1930. ss. 17-40; M. Tevfik Biren. “Kanunlar”. *Mühendis Mektebi Mecmuası*. N: 43. Aralık 1930. ss. 41-72; M. Tevfik Biren. “Kanunlar”. *Mühendis Mektebi Mecmuası*. N: 44. Ocak 1931. ss. 73-128; M. Tevfik Biren. “Kanunlar”. *Mühendis Mektebi Mecmuası*. N: 45. Şubat 1931. ss. 129-169; M. Tevfik Biren. “Kanunlar”. *Mühendis Mektebi Mecmuası*. N: 46. Mart 1931. ss. 161-176; M. Tevfik Biren. “Kanunlar”. *Mühendis Mektebi Mecmuası*. N: 47. Nisan 1931. ss. 177-224; M. Tevfik Biren. “Kanunlar”. *Mühendis Mektebi Mecmuası*. N: 48. Mayıs 1931. ss. 225-236/1-8; M. Tevfik Biren. “Kanunlar”. *Mühendis Mektebi Mecmuası*. N: 49-50. Haziran/ Temmuz 1931. ss. 237-240/9-24.

Mehmet Tevfik Bey bu derlemelerini, o dönemin İTÜ Rektörünün de görüşleri doğrultusunda mühendis ve mimarları alakadar eden mevzuatlar konusunda bilgilendirmeyi sağlamak amacıyla yayına hazırladığını ifade etmektedir. Yeni çıkan yasaların bir araya getirilmesiyle oluşan bu derlemelerde yasalar hakkında Mehmet Tevfik Bey tarafından yapılan herhangi bir değerlendirme bulunmamaktadır.

³⁸ M. Tevfik Biren. “Kanunlar”. *Mühendis Mektebi Mecmuası*. N: 41. Ekim 1930. s. 6.

koyacağı müfredatda yerel içeriğe vurgu yaparken, aynı zamanda bu müfredatın da temel gerekçelerinden birini teşkil etmeye devam etmiştir.

Prof. Dr. Reşat Nalbantoğlu (1909-2000)

Prof. Dr. Haydar Kazgan (1921-2009)

Prof. Dr. Zeyyat Hatipoğlu (1925-)

Prof. Dr. Münir Ekonomi (1933-)

Resim 2 – İşletme Mühendisliği Fakültesi'nin Kuruluşunda Rol Alan İTÜ'lü Öğretim Üyeleri

Aynı dönemde İTÜ içinde kurulan yeni mühendislik programları ve artan iş yükleri nedeniyle, kurulan kürsünün yapılanabilmesi için kürsüye yeni öğretim üyelerinin katılması kaçınılmaz olmuştur. **Prof.Dr.Reşat Nalbantoğlu**'nun Almanya'da iktisat alanındaki doktora çalışmalarını tamamlamasının ardından, 1937 yılında bu kürsüye katılmasıyla, önce Yüksek Mühendis Mektebi'nde, ardından İTÜ'de iktisat ve işletme dersleri giderek daha da ağırlık kazanmaya başlamıştır.³⁹ Prof.Dr. Nalbantoğlu hukuk alanında lisans eğitimi aldıktan sonra,

³⁹ Prof.Dr. Reşat Nalbandoğlu Ekim 1909'da Akhisar'da doğmuş, 1929 yılında İzmir Lisesi'nden mezun olmuştur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni 1932 yılında bitirdikten sonra, Münih Üniversitesi'nde iktisat öğrenimi görmüş ve 1937'de “*Die Industrialisierung der Türkei*” çalışmasıyla “İktisat Doktoru” ünvanını almıştır. Mart 1937 tarihinden itibaren İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi asistanlığında bulunmuş, 1940 yılında Yüksek Mühendis Mektebi İktisat Kürsüsü Doçentliğine atanmıştır. 1944 tarihinde Yüksek Mühendis Mektebinin üniversite haline getirilmesiyle, İstanbul Teknik Üniversitesi, İnşaat Fakültesi İktisat ve İdare

Almanya'daki doktora çalışmalarında iktisat alanına yönelmiş bir bilim insanıdır. Doktora sonrası kariyerine İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde başlamış olmasına rağmen, daha sonra Yüksek Mühendis Mektebi'ne geçerek, doktora çalışmaları sırasında almış olduğu Alman kültürünün etkilerini bu yeni kurumda icra etmiş olduğu akademik ve yönetsel pratiklere yansıtmasını bilmiştir.

I. Dünya Savaşı süresince siyasi ve askeri alanlarda sıkı bir şekilde yürütülen Osmanlı-Alman ittifakının etki ve yansımalarını toplumsal ve kültürel hayatta görmemek neredeyse imkansızdır. Osmanlı ve akabinde Türkiye'deki bu Alman etkisinin güçlenmesinde Almanya'yı II. Dünya Savaşı'na götüren sürecin de büyük rolü bulunmaktadır. Zira, ülkelerinden kaçan Alman bilim insanlarının daha yeni yapılanmaya başlayan Türk üniversitelerinde istihdam edilmeleri ve Reşat Nalbantoğlu gibi Türk öğrencilerinin yüksek tahsil ve doktora yapmak amacıyla Alman üniversitelerine gönderilmeleri yüksek öğrenim sistemimizde, etkileri bugün bile hissedilen önemli izler bırakmıştır. Bu izler üniversitelerimizin organizasyonel yapılanmasında, daha da önemlisi çeşitli alanlardaki eğitim müfredatının oluşumunda o yıllarda hakim olan bakış açılarında gözlemlenebilmektedir. Özellikle, Türk yüksek öğretimindeki Alman etkisinin izlerinden biri olan işletme iktisadı kavramı, Türkiye'deki iktisat biliminin ve iktisat eğitiminin gelişimini ve geçirdiği evrimi anlayabilmek için son derecede önemlidir.

İTÜ'de İşletme İktisadı

Meşrutiyet sonrası dönemde ülkenin iktisadi olarak kalkınmasında kilit rol üstlenecek kurum ve kuruluşlar yaratılmasına ve bu kalkınma sürecinde ihtiyaç duyulacak olan vasıflı insan gücünün yetiştirilmesine büyük önem verildiği görülmektedir. Ortaya çıkan batı tarzı yeni kurum ve kuruluşlarda görev yapacak, bilhassa mikro düzeyde kararlarla bu kurum ve kuruluşların sevk ve idaresinde rol üstlenebilecek insanların yetiştirilmesi son derecede önem kazanmıştır.⁴⁰ Ancak bu görevi yerine getirebilecek ve Türkiye Cumhuriyeti'nin

Hukuku Kürsüsü profesörlüğüne getirilmiştir. 1958-1960 tarihleri arasında İTÜ İnşaat Fakültesi Dekanlığı'nda bulunmuştur. Ekim 1961-Eylül 1962 tarihleri arasında Almanya'da Frankfurt Üniversitesi İktisat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde misafir profesör olarak bulunmuştur. 1971 tarihinde İTÜ Temel Bilimler Fakültesi'nin kurulmasıyla, bu fakültenin İktisadi Gelişme Kürsüsü Başkanlığı'nı üstlenmiştir. 1972 yılından sonra İTÜ İşletme Fakültesi'nin kuruluş çalışmalarını yürüten Prof.Dr. Reşat Nalbandoğlu, Fakülte kurulduktan sonra Temmuz 1978 tarihinde İTÜ İşletme Fakültesi Dekanlığı'na seçilmiştir. 1980 yılında aktif öğretim üyeliğinden ayrılan Prof.Dr. Reşat Nalbandoğlu 2000 yılının 10 Kasım'ında vefat etmiştir. Kendisi aynı zamanda 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin akabinde üniversitelerden uzaklaştırılan 147'likler arasında da yer almıştır.

⁴⁰ Kalkınma iktisadı literatüründe, ülkelerin içinde bulunduğu iç ve dış koşullarla uyumlu bir iktisadi sistemin varlığının önemi vurgulanmaktadır. Bu iktisadi sistem ile bütünleşmiş özel veya kamu kurum ve kuruluşların

İmparatorluk'tan devraldığı çok sınırlı sayıda eğitim kurumu bulunmaktaydı. Bunlar Âli Ticaret Mektebi ve Darülfünun'a bağlı Hukuk Mektebi ile Mekteb-i Mülkiye'dir.⁴¹ Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının savaşın ardından iktisadi kalkınmanın önemini anlamış olmalarına rağmen, kendilerini daha ziyade sosyal ve kültürel reformların uygulamalarına yönelttikleri ve iktisadiyat ile ilgili kararları ise, sanki 'iktisat erbabına' bıraktıkları gibi bir izlenim edinilmektedir. 1923 yılında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde iktisat eğitimi konusunda birtakım soruların ve sıkıntıların dile getirilmesine rağmen, sonuç bildirgesinde bu sorunların çözümü yolunda alınan kararlara rastlanmaması Kongre süresince iktisat eğitimi konusunun çok fazla gündeme gelmediği hususunda bir izlenim edinilmesine neden olmaktadır.⁴² Aslına bakılırsa Cumhuriyet'in bu ilk yıllarında mevcut durum veri kabul edilerek mevcut eğitim kurumları sayesinde yetiştirilecek olan vasıflı işgücü vasıtasıyla Batı tarzı bir ekonomik kalkınmanın temellerinin atılacağı düşünülmüş olabilir. Diğer bir deyişle, iktisadi kalkınma konusu Cumhuriyet'in kurucu kadroları nezdinde bir ölçüde eklektik bir şekilde algılanmaktadır ve belli teorik temellere dayanan, hareket şekli önceden planlanmış ve tanımlanmış bir politikaya dayalı değildir. Uzun yıllar boyunca böyle bir planın ortaya konulmadığı da bilinmektedir.⁴³ Böyle bir eksikliğin bulunması, elbette ülkedeki iktisat eğitiminin gerekleri hususunda önemli bir rehberlikten mahrum kalınmasına neden olmuştur. Bu koşullar altında iktisat eğitiminin içeriğinin tesbitinde ve oluşumunda rehberlik edecek düşüncelerin yokluğu, yerel koşullardan ve ihtiyaçlardan bağımsız olarak, birtakım uygulamaların *dışarıdan* alınmasına zemin hazırlamıştır.

İktisat bilimi bu hususta, bir yandan ülke ve genel ekonomi düzeyindeki iktisadi ilişkilere dikkat çekip bunların tahlillerini yaparken, aynı zamanda iktisadi karar birimleri düzeyinde ortaya çıkan yerel nitelikteki mikro ilişkilerin tahlili ve bu ilişkilerin düzenlenmesi hususunda genel ekonominin ihtiyaçlarına cevap vermelidir. Bu sonuncu ihtiyaç kalkınma sürecinde olan bir ülkede, ilkinde göre çok daha *fonksiyonel* bir ihtiyaçtır. Diğer bir deyişle, üretim

varlığı ve sistem ile etkin bir şekilde etkileşimini sağlayacak mekanizmaların oluşturulmasına da ayrıca dikkat çekilmektedir. Ancak bu kurumlarda icra faaliyetlerinde bulunacak yetişmiş insan gücü çoğunu yokluğu ve/veya sınırlı miktarda oluşu kalkınmakta olan ülkelerin zaman zaman karşı karşıya kaldıkları bir kısıt olarak ortaya çıkmaktadır. Kalkınma amacının gerçekleştirilebilmesi için dünya ile uyumlu kurumsal altyapının oluşturulmasının yanında, bu kurumların faaliyetlerinin icra edilmesinde görev yapacak insan gücünün de yetiştirilmesi gerekecektir (Bkz. W. A. Lewis, *The Theory of Economic Growth*, 1955, London: George Allen & Unwin Ltd.).

⁴¹ Fındıkoğlu. a.g.e., s.

⁴² Bkz. Selim İlkin. "1920-1970 Döneminde Türkiye'deki İktisat ve Ticaret Eğitimi ile ilgili Kuruluşların Gelişimi Tarihi Üzerine Bir Deneme", Fikret Görün (Der.). *Türkiye'de Üniversitelerde Okutulan İktisat Üzerine* içinde. ss. 3-38. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi. 1972.

⁴³ O dönemdeki kadroları böyle bir eksiklikten dolayı sorumlu tutmak çok doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zira, bugünkü anlamıyla iktisadi gelişme ve iktisadi kalkınma kavramları ile iktisadi kalkınma için gerekli yekpare iktisadi kalkınma politikalarına duyulan ihtiyaç II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından ortaya çıkmıştır.

birimlerinin karar alma şekillerinin ve temel fonksiyonlarının icrasının, o dönemde mevcut iktisat bilimi kapsamında ele alınması düşünülmektedir. Bu *fonksiyonalist* yaklaşımın, kalkınmasının başlangıç aşamasında olan, temel iktisadi birimlerinin organizasyonu ve fonksiyonel ihtiyaçlarının icrası itibariyle *kurumsallaşamamış* bir ekonomide, belki de kaçınılmaz olarak benimsenmesi gereken bir yaklaşım olduğu kabul edilebilir.⁴⁴ Bir yandan Almanların etkisi, diğer yandan ülke gerçeklerinin yukarıda bahsedilen zorlamaları, Osmanlı ve akabinde Türkiye'deki eğitim kurumlarında takip edilen iktisat bilimi müfredatına etki etmiştir. Bu etki iktisat eğitiminin, iktisadi sistem ve ilişkilerinin çok karmaşıklaştığı ve bu ilişkilerin çok daha karmaşık araçlar ve yöntemlerle analizlerinin yapılabildiği günümüzde gereksinim duyulabilecek müstakil bir iktisat müfredatı yerine, çok daha genel anlamda iktisadi birimlerin davranışları ve icra ettikleri fonksiyonları (belki de zorunlu olarak) esas alan teknik anlamda fonksiyonel bir eğitim müfredatını, *tamamlayıcı* nitelikte bir iktisat içeriğini gerekli kılmaktadır.⁴⁵ O dönemlerin iktisat bilimine yönelik olarak ortaya çıkan bu yaklaşım **İşletme İktisadi** olarak adlandırılmış ve hem müsatakil olarak İstanbul Üniversitesi gibi büyük bir kurumda, hem de İTÜ gibi teknik bir okulda, mühendislik eğitimi tamamlayıcı bir şekilde ilgili eğitim müfredatında yer almıştır.

⁴⁴ Aslında Cumhuriyet'in kurucu kadroları doğrudan olmasa da, en azından dolaylı olarak ülkenin iktisadi kalkınmasında rol oynayacak olan kültürel ve toplumsal hayatın yeniden yapılanmasına yönelik reformlarla, bir bakıma sürdürülebilir bir kalkınmanın gereksinim duyduğu kurumları ve toplumsal yapılanmayı hayata geçirmeye büyük önem vermişlerdir. Belki iktisat eğitimi ve tercih edilen kalkınma stratejisinin mantığı ve/veya modeli hususunda açık bir beyanları olmamıştır. Günümüz iktisat literatüründe önemli bir yer teşkil etmeye başlayan yeni büyüme teorileri, ekonomik büyümede kurumların önemine ciddi vurgu yapmaktadır (*bkz.* Daron Acemoğlu. *Introduction to Modern Economic Growth*. 2008. New York: Princeton University Press).

⁴⁵ Günümüz iktisat bilimi, ampirik temelleri ne kadar güçlü ve karmaşık matematiksel yöntemlerle donanmış olursa olsun, sonuçta bir sosyal bilimdir ve toplumsal gerçekler üzerine inşa edilir. Toplumda ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanmasına ve bunun neticesinde meydana gelen sorunlara cevap bulmaya çalışır. İktisatın toplumsal gerçeklerle ilişkisini koparmaya çalışmak ve müsbet bilimlerde olduğu gibi, onun zaman ve mekan boyutundan arındırılarak, evrensel bir bilim dalı olduğuna (en azından birtakım temel iktisadi ilişkiler dışında) olması gerekenden daha fazla vurgu yapmak çok da doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bunu en güzel şekilde şöyle ifade edebiliriz. Bugünkü teknolojik seviyemizle, örneğin tıpta geliştirilen bir ilaç ve bir tedavi yöntemi günümüzde olduğu kadar geçmişte de uygulama alanı bulunabilir. Ancak bugünkü ekonomik gelişmişlik seviyesi ve piyasa yapılarımızın bir sonucu olan bir iktisadi yöntemin ve/veya bilginin tamamıyla farklı bir toplumsal ve ekonomik realiteye sahip olan geçmiş iktisadi sistemlerde, yukarıdaki örnekte olduğu kadar rahat bir uygulama imkanı olmayacaktır. Zira, bugünün iktisat bilgileri bugünün iktisadi yapı ve sorunlarını açıklamaya yöneliktir. Geçmişteki toplumsal ve iktisadi yapı farkları bugünkü iktisat bilgilerinin geçmişteki uygulama imkanlarına kısıtlama getirmektedir. Dolayısıyla iktisat ve elbette iktisat eğitimi toplumların, ekonomilerin belli bir zamanda, belli bir toplumsal yapıya sahip olduklarında ortaya çıkan ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçlar neticesinde meydana gelen sorunların çözümünü esas almaktadır. Yani iktisat bilimi, icra edildiği ekonomilerin sorunlarına cevap aramalıdır. Bu ihtiyaçlar bizi iktisat biliminde ve iktisat eğitiminde bir *fonksiyonalist* yaklaşımın gerekliliğine götürmektedir.

Tablo 2 – Prof.Dr. Haydar Kazgan ve Prof.Dr. Zeyyat Hatipoğlu'nun Başlıca Eserlerinden Örnekler

Prof.Dr. Haydar Kazgan'nın Başlıca Eserlerinden Örnekler
Finans ve Şirketler Tarihi: <i>Sanayi Tarihi.</i> 1982. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi. <i>Galata Bankerleri.</i> 1990. İstanbul: Türk Ekonomi Bankası. <i>Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme.</i> 1991. İstanbul: Türkiye Öğretmenler Bankası (TÖBANK) 1991. <i>Tarih Boyunca İstanbul Borsası.</i> 1995. İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası. <i>Osmanlı'da Avrupa Finans Kapitali.</i> 1995. İstanbul: Yapı ve kredi Bankası. <i>Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Bankacılık Tarihi.</i> 1997. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği. <i>Cumhuriyet'in 75 Yıllık Sigortacısı Koç Allianz.</i> 1998. (Alkan Soyak ve Murat Koraltürk ile birlikte). İstanbul: Koç-Allianz. <i>Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi.</i> 1999. İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası. <i>Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.</i> 2000. (Murat Öztürk ve Murat Koraltürk ile birlikte). İstanbul: TCMB. <i>İstanbul'da Suyun Tarihi.</i> 1999. (Sami Önal ile birlikte). İstanbul: İletişim yayınları.
İşletme İktisadı: <i>İşletme İktisadı.</i> 1971. İstanbul:Yayıncısı Belli Değil. <i>İşletme Organizasyonu ve Yönetimi: Ders Notları.</i> İstanbul: İTÜ. <i>Küçük İşletme Kuranlara Rehber.</i> 1961. İstanbul: İTÜ. <i>Maden İşletme Ekonomisi.</i> 1965. İstanbul: İTÜ. <i>Turizm İşletmeciliği Dersleri..</i> İstanbul: İTİYO.
Prof.Dr. Zeyyat Hatipoğlu'nun Başlıca Eserlerinden Örnekler
İşletme İktisadı: <i>İşletme İktisadı ve İdaresi.</i> 1957. İstanbul. <i>İktisatçılar İçin İktisadi ve İdari Bilgiler.</i> 1962. İstanbul: İTÜ. <i>Para, Kredi ve Bankacılık.</i> 1967. İstanbul: Alagöz Yayınları. <i>Muasır Para Teorileri.</i> 1965. İstanbul: İTÜ. <i>İşletme İktisadı.</i> 1967. İstanbul: Alagöz Yayınları. <i>Dış Ticaretimiz ve Devalüasyon.</i> 1969. İstanbul: Alagöz Maabası. <i>Gelişme İktisadi ve Türkiye'nin İktisadi Gelişmesi.</i> 1981. İstanbul: İTÜ. <i>İşletmelerde Yatırım Planlaması.</i> 1962. İstanbul. <i>Maliyet ve Fiyat.</i> 1964. İstanbul: Anıl Yayınevi. <i>Fabrika Organizasyonu ve Personel İdaresi.</i> 1964. İstanbul: Anıl yayınevi. <i>İşletme Finansmanı.</i> 1963. İstanbul: Anıl Yayınevi. <i>İşletme İdareciliğinin Esasları.</i> 1968. İstanbul: Alagöz Yayınları.

Not: Yukarıda Prof.Dr. Haydar Kazgan'nın sadece konuyla ilgili kitaplarına yer verilmiştir. Bunların yanında Prof.Dr. Kazgan'a ait iktisat tarihi alanındaki bilimsel çalışmanın tam listesi için bkz Ertuğrul Tokdemir, Öner Günçavdı ve Saime S. Kayam (Der.). *Yakın Tarihimizin İktisadi Panoraması* içinde. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 2010 (basım aşamasında).

İşletme iktisadı işletmeyi iktisadi bir bütün olarak görür ve temel inceleme konusu olarak da, işletme ve işletme fonksiyonlarını esas alır. İşletme iktisadı, günümüzün iktisadi anlayışında yer aldığı gibi mikro ve makro düzeyde iktisadi ilişkilerin yanında, işletme düzeyinde de muhasebe, finansman, yönetim organizasyon ve personel sevk ve idaresi gibi konuları bünyesinde toplamaktadır.⁴⁶ 1936 yılında kurulan **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi** bu anlayışla kurulmuştur.⁴⁷ Diğer bir deyişle, o günlerin İktisat Fakültesi, büyük ölçüde günümüz İşletme Fakültelerinin ilgi alanına giren konularına müfredatında yer vermektedir. Doğal

⁴⁶ Bkz. M. Erçek ve B. Üsdiken, "İşletme İktisadı: Türkiye'de Bir Akademik Disiplin Oluşumu, Gelişimi ve Sönüşü". Ertuğrul Tokdemir, Öner Günçavdı ve Saime S. Kayam (Der.). *Yakın Tarihimizin İktisadi Panoraması* içinde. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 2010 (basım aşamasında).

⁴⁷ İstanbul Teknik Üniversitesi'nde II. Dünya Savaşı'ndan sonra görev yapan iktisatçı öğretim üyelerinin çok önemli bölümü İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden lisans ve doktora yapmış ve bu gelenekle yetişmişlerdir.

olarak böyle bir eğitim geleneğinden gelen iktisatçıların iktisadi konulara bakışları büyük ölçüde işletme düzeyinde konuları içerecektir. Özellikle ilgili dönemde kamu ve özel kesimde görülen yetişmiş, vasıflı insan gücü eksikliği, bu gelenekle yetişenlerden ister istemez temel işletme fonksiyonlarının icrasında onlardan yararlanılmasını zaruri kılmıştır. Bu müfredatla yetişen bilim insanlarının iktisat bilimine bakışlarının oluşumunda işletme iktisadı geleneğinin etkilerini, sonraki yıllarda yaptıkları bilimsel ve eğitsel çalışmalarda görmek mümkündür (Bkz. Tablo 2).

1923-1944 dönemi içinde hakim olan tüm bu etkilerin belirleyiciliği altında kurulan İstanbul Teknik Üniversitesi'nde iktisat dersi müfredatında, hem Mehmet Tevfik Bey'den sonra kürsü başkanı olan Prof.Dr.Reşat Nalbantoğlu'nun almış olduğu eğitim formasyonu itibariyle temsil ettiği Alman ekolünün etkisi, hem de zamanla kürsüye katılan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi mezunu ve eğitimleri boyunca büyük ölçüde Alman bilim adamlarından ders almış ve işletme iktisadı geleneği ile yetişmiş öğretim üyelerinin etkileriyle önemli dönüşümler yaşanmıştır. Yüksek Mühendis Mektebi zamanında çok daha pür iktisadi konulara yer verilen müfredatta, artık giderek artan işletme konularına da yer vermeye başlanmıştır. İstanbul Üniversitesi'ndeki doktoralarını bitirdikten sonra İTÜ'ye katılan ilk öğretim üyeleri arasında **Prof.Dr. Haydar Kazgan** ve **Prof.Dr. Zeyyat Hatipoğlu** yer almaktadır. Bu iki bilim insanı da, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde işletme iktisadı geleneğiyle yetişmişler ve bu geleneği İTÜ'ye taşımaya çalışmışlardır. Dahası İTÜ'de buldukları dönemde bile İstanbul Üniversitesi ile akademik ilişkileri devam etmiş, zaman zaman bu üniversitede lisans ve yüksek lisans düzeyinde dersler vermişlerdir. Bu onların İstanbul Üniversitesi'ndeki gelişmelerle ve akademik ortamla sürekli bir etkileşim içinde olmalarının yolunu açmıştır. Her iki iktisatçının da kariyerlerinin ilk yıllarında yapmış oldukları bilimsel faaliyetlere ve verdikleri derslere bakıldığında, ağırlıklı olarak işletme konularına yöneldikleri görülmektedir. Prof.Dr. Zeyyat Hatipoğlu'nun pür iktisadın yanında, işletme konularında teknik birtakım ders kitapları yazdığı görülmektedir.

Ancak Prof.Dr. Zeyyat Hatipoğlu'nun en önemli bilimsel katkısının kalkınma iktisadı alanında olduğu düşünülebilir. Türkiye'nin kalkınma ve sanayileşme çabalarının yoğunlaştığı, buna bağlı olarak birçok iktisadi sorunun baş gösterdiği bir dönemde Türkiye'nin kalkınma politikası ve neticesinde çıkan problemlerin çözümü konusunda iktisatçıları arasında ortaya çıkan tartışmalar dikkat çekicidir. İTÜ iktisatçılarından Prof.Dr. Hatipoğlu bu dönemde ortaya attığı görüşleriyle, bu tartışmalarda kendine önemli bir yer edinmiştir. Türkiye ekonomisinin gelişme sürecini açıklamaya yönelik uzun yıllar yaptığı

inceleme ve gözlemlere dayanarak ortaya koyduğu görüşlerinden oluşan kitabını 1978 yılında yayımlamıştır.⁴⁸ Prof.Dr. Haydar Kaygan ise, iktisatçı olmasına rağmen yıllarca personel ve ücret yönetimi, proje yönetimi, enflasyon muhasebesi gibi dersleri vermiş ve izleyen yıllarda kurulacak olan İşletme Fakültesi'nde de Yönetim Organizasyon Anabilim Dalı Başkanlığı yapmıştır. Prof.Dr. Haydar Kazgan'ın, bilimsel çalışma alanları arasında yer alan finansal tarihi gibi bir konuya yönelmesinde ve hatta bu alanda Türkiye'de **Finans Tarihi** alanının önde gelen isimlerden biri olmasında, belki bir ölçüde işletme iktisadı geleneğinin etkisinin olduğu kabul edilebilir (*bkz.*, Tablo 2).⁴⁹ Tarihe olan yakın ilgisi sebebiyle, Prof.Dr. Kazgan uzun yıllar İTÜ'de İnkılap Tarihi dersleri de vermiştir. Prof.Dr. Kazgan'ın iktisat ve işletme tarihçiliği alanında başlatmış olduğu gelenek günümüzde bir ölçüde **Prof.Dr. Ertuğrul Tokdemir** tarafından sürdürülmektedir. İktisatçıların İTÜ gibi teknik bir eğitim kurumunda kendilerine yer edinebilmelerinin arkasında, sanayileşmenin tartışıldığı bir dönemde yapılan teknik danışmanlıkların, bir teşebbüs veya faaliyetin mühendislik açısından yapılabilmesinin yanında, yapılanın korunabilmesi ve ekonomik olarak sürdürülebilirliğinin temini gibi konularda duyulan ihtiyaçların rol oynamış olacağı ve bu ihtiyacın da İTÜ bünyesindeki iktisatçılarla karşılanma isteğinin olduğu düşünülebilir. Yine aynı dönemlerde Devlet Planlama Teşkilatı'nda İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığı, Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyeliği (12 Ekim 1975-12 Eylül 1980) ile Maliye Bakanlığı görevlerinde bulunmuş deneyimli bir iktisatçı bilim insanı olan **Prof.Dr. Besim Üstünel** İTÜ bünyesinde çok uzun yıllar iktisat dersleri vermiştir. Prof.Dr. Üstünel'in yazmış olduğu *Ekonominin Temelleri*⁵⁰ adlı kitap, uzun yıllar İTÜ'de mühendislik programlarındaki iktisat derslerinde ders kitabı olarak kullanılmıştır.⁵¹ Ayrıca Prof.Dr. Üstünel İşletme Mühendisliği ve akabinde kurulan İşletme Fakültesi'nde de uzun yıllar *Dış Ticaret* dersi vermiştir.

İktisat, işletme ve özellikle iş hukuku alanında doktora yapmış öğretim üyeleri ile kadrosu zenginleştirilen İktisat ve İdare Hukuku Kürsüsünün ismi daha sonra **İktisat ve İş Hukuku**

⁴⁸ Zeyyat Hatipoğlu. *An Unconventional Analysis of Turkish Economy: An Essay on Economic Development*. 1978. İstanbul: Aktif Büro Basım Organizasyon.

⁴⁹ Prof.Dr. Haydar Kazgan'nın akademik yaşamı ve bilimsel çalışmaları için *bkz.* Ertuğrul Tokdemir, Öner Günçavdı ve Saime S. Kayam (Der.). *Yakın Tarihimizin İktisadi Panoraması* içinde. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 2010 (basım aşamasında).

⁵⁰ B. Üstünel. *Ekonominin Temelleri*. Yedinci Baskı. 1997. İstanbul: Ofset Yayıncılık. Bu kitabın ilk baskısı 1969 yılında Ankara'da yapılmıştır.

⁵¹ Prof.Dr. Üstünel gerek İTÜ'deki mühendislik programlarındaki iktisat derslerini, gerekse İşletme Fakültesi müfredatındaki iktisada giriş ve uluslararası iktisat gibi dersleri çok uzun süre yarı zamanlı öğretim üyesi olarak vermiştir. Prof.Dr. Haydar Kazgan ve Prof.Dr. Zeyyat Hatipoğlu ile birlikte İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi mezunu olan Prof.Dr. Besim Üstünel bürokrat ve siyasetçi olarak iktisadın çeşitli uygulama alanlarında da yer almıştır. Kendisi meslek hayatına Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde başlamış, İstanbul'a döndüğünde İTÜ'de ders vermiştir.

Kürsüsü'ne dönüştürülmüştür.⁵² İTÜ'de ortaya çıkan ve büyük ölçüde işletme iktisadı geleneğinin bir neticesi olduğu düşünülebilecek bu gelişme de, mikro düzeyde işletmelerin personel ve istihdam fonksiyonlarının bir türevi olarak ortaya çıkan iş hukuku konularının da iktisat, belki daha doğru bir ifadeyle işletme iktisadı kapsamı altında düşünülmüş olmasıdır. Konu, ülkenin kalkınmaya başladığı dönemlerde ortaya çıkan ve giderek önem kazanan işçi-işveren münasebetlerindeki artış ve buna bağlı sorunların çözümünde, daha çok ihtisaslaşmış bir hukuk dalına duyulan ihtiyaç nedeniyle, giderek önem kazanmıştır. Daha önceleri hukuk fakültelerinde ayrı bir ihtisas alanı olarak bile bulunmayan iş hukuku dalı, İTÜ içinde İktisat ve İş Hukuku Kürsüsü içinde gelişmeye başlamış ve izleyen yıllarda bir kürsü haline gelerek, Türkiye'nin en iyi iş hukukçularını bünyesinde barındırmıştır.⁵³ Kürsüde yer alan bilim insanları Türkiye'deki iktisadi hayata yönelik çalışma ve düşünceleriyle hem özel kesimde, hem de kamu kurumları ile üniversitelerdeki bürokrat ve bilim insanlarının zamanla takdirlerini toplamasını bilmişlerdir. Bu bilim insanları arasında yer alan **Prof.Dr. Münir Ekonomi**'nin, İş Hukuku alanında doktora yapmış ilk Türk bilim insanı olduğunu belirtmekte yarar vardır. Prof.Dr. Münir Ekonomi, hukuk fakültelerinde seçimlik ders olarak okutulmakta olan İş Hukuku derslerinin İstanbul Teknik Üniversitesi'nde zorunlu ders olarak programlarda yer almasının sorumluluğunu taşıyarak, Türkiye'de İş Hukukunun gelişmesinde etkili olmuş ve Kürsü arkadaşlarıyla birlikte bir ekol oluşturmuştur. Prof.Dr. Münir Ekonomi, ülkemizde akademik kariyerinin tüm aşamalarını –doktora, doçentlik ve profesörlük- İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Biliminde geçirmiş ilk akademisyenlerden biri olma özelliğini de taşımaktadır.

İktisat ve İş Hukuku Kürsüsünde yer alan iktisatçı ve hukukçu öğretim üyeleri 1962-1970 döneminde İTÜ içinde İnşaat, Mimarlık, Makine, Elektrik, Maden ve Kimya Fakültelerinde İktisat, İşletme ve İş Hukuku derslerini vermiştir. 1970 yılında yapılan bir üniversite reformu ile İTÜ beş yıllık yüksek mühendis yetiştirme uygulamasına son vererek 4+2 şeklinde lisans ve yüksek lisans uygulamasına geçmiştir. Bu dönüşüme paralel olarak İTÜ bünyesinde bir **Temel Bilimler Fakültesi** kurulmuş ve mevcut olan İktisat ve İş Hukuku Kürsüsü, iki kürsüye ayrılarak bu fakülte bünyesine dahil edilmiştir. Bu yeni kürsüler, **İktisadi Gelişme** ile **Genel İktisat Kürsüleridir**. Dikkat edilecek olursa, bu yeni kürsülerde yer alan öğretim

⁵² Bu konulardaki bilgilerini benimle paylaşan **Prof.Dr. Yücel Candemir**'e şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

⁵³ Mehmet Tevfik Bey'in genel anlamda mühendislerde hukuk bilgisinin gerekliliği hususundaki görüşlerinin bu noktada geçerliliğini koruduğunu ifade edebiliriz. İyi bir mühendis yahut mimarın gerek özel sektörde, gerek kamu sektöründe ve gerekse kendi hesabına çalıştığında ve edindiği mesleği icra ettiğinde, faaliyet gösterdiği iktisadi ortamdaki iktisadi münasebetleri düzenleyen hukuki yapı hakkında bilgi sahibi olması gerektiği düşünülmektedir.

üyeleri mühendislik programlarında iktisadın yanında, hukuk ve işletme dersleri vermekte olmalarına rağmen, böyle bir yeni yapısal organizasyonda fiili olarak icra edilen fonksiyonları esas alan bir kürsülemeden uzak durulmuştur. Bunda büyük ölçüde ülkede hâlâ etkili olan “işletme iktisadı” kültürünün ve hukukun da bunun bir parçası olarak görülmesinin rolü olduğu düşünülebilir.

Mühendislerle iktisatçıların bir arada bulunmalarının zamanla karşılıklı etkileşim kanallarının oluşmasına da imkan sağladığı görülmektedir. Özellikle Türkiye ekonomisinde salt mühendislik çözümlerinin ve bir projenin teknik olarak yapılabilirliğinin önemi giderek azalmaya başladığı bir dönemde, teknik insanlarla iktisatçıları arasında etkileşim kanalları da oluşmaya başlamıştır. Bilhassa geçmişte, yapmanın, teknik olarak imâl etmenin, ama ne pahasına olursa olsun imâl edebilmenin önemli ve ekonominin üretime aç olduğu dönemlerde, kaynak kullanım maliyeti gibi kavramların oluşmadığı o yıllarda, salt mühendislik uygulamaları dikkat çekmekte ve kabul görmektedir. Ancak ekonominin kaynak sıkıntılarında maruz kaldığı yeni dönemde artık salt teknik yapılabilirliğin yanında, projelerin ekonomik değerlendirmelerinin de önemli olduğu kabul görmeye başlamıştır. İşte bu değişen eğilimlerin de etkisiyle, 1970’li yılların başlarında, İTÜ İnşaat Fakültesinde ülkenin ulaştırma yatırımlarındaki artışların ortaya çıkardığı bir ihtiyaçla oluşturulan “ulaştırma mühendisliği” yüksek lisans programı ve bu programda yer alması düşünülen bir Ulaştırma Ekonomisi dersine duyulan ihtiyaç İTÜ’lü iktisatçıları İTÜ’lü mühendisler arasında karşılıklı bir etkileşime vesile olmuştur. Bu dönemde İTÜ’lü bir iktisatçı olan **Prof.Dr. Yücel Candemir**’in İnşaat Fakültesi öğretim üyeleriyle olan etkileşimi, akademik çalışma alanına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu etkileşim onun, daha önce Türkiye ekonomisinin o günlerdeki iktisadi sorunlarını dikkate alarak hazırlamayı düşündüğü doçentlik tezinin konusunun ulaştırma ekonomisi alanında bir konuya kaymasına neden olmuştur.⁵⁴ Bu durum Prof.Dr. Candemir’in izleyen yıllardaki çalışma alanında önemli bir farklılaşmaya, bununla birlikte bahsi geçen yüksek lisans programıyla bugünlere kadar süren akademik bir işbirliğine yol açmıştır.

İşletme İktisadı’ndan İşletme Mühendisliği’ne Geçiş

Türkiye’deki iktisat eğitiminde ve endüstriyel pratiklerin oluşmasında önemli bir rol üstlenmiş olan işletme iktisadı geleneğinin İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’ndeki

⁵⁴ Prof.Dr. Yücel Candemir’in 1980 yılında vermiş olduğu doçentlik tezi “*Türkiye Özelinde İktisadi Gelişmede Ulaştırma Kesimi ve Demiryolu – Karayolu Rekabeti*” başlığını taşımaktadır.

varlığı, 1968 yılında yine aynı üniversitede **İşletme Fakültesi**'nin kurulmasıyla kesintiye uğramış ve işletme iktisadı geleneğinde önemli bir ayrışma meydana gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında, Amerika ile artan iktisadi ve siyasi ilişkilerin neticesinde, Türkiye'de olduğu gibi tüm dünyada kendini hissettiren Amerikan etkisi işletme ve iktisat eğitiminin birbirinden ayrışmasında da görülmeye başlamıştır.⁵⁵ Önce İstanbul Üniversitesi'nde, Amerikan Ford Foundation, Harvard Üniversitesi ve Türk özel şirketlerinin katkılarıyla, İşletme İktisadı Enstitüsü kurulmuş ve birtakım bilim insanları çeşitli burs programlarıyla Amerika'ya Harvard Üniversitesi'ne gönderilmiş ve bu üniversitedeki işletmecilik uygulamaları konusunda bilgi ve deneyim edinmeleri temin edilmiştir.⁵⁶ Bu bilim insanları yurda dönüşlerinde İşletme İktisadı Enstitüsü'nun kuruluşunda görev almışlar ve uzun yıllar bu enstitüdeki programlarda dersler vermişlerdir. O dönemde ülkenin karşı karşıya kaldığı yetişmiş yönetici eksikliğinin giderilmesi ve yine o günün koşullarında Amerikan tarzı modern bir işletme eğitim tedrisatından geçmiş yönetici adaylarının yüksek lisans eğitimlerinin bu enstitü kanalıyla yapılması düşünülmüştür.⁵⁷ Enstitünün, Harvard Üniversitesi'nin İşletme Okulu'nun müfredatı esas alınarak, akademisyenler ile işadamlarının bir arada yer aldığı kurullarla idare edilmesi planlanmış ve böylece özel sektör ihtiyaçlarına yönelik, doğrudan ve fonksiyonel eğitim programlarının oluşturulmasına hizmet etmesi amaçlanmıştır. Bu yolla *yerel* ihtiyaçların eğitim müfredatlarına yansımaları temin edilmiştir. Özellikle lisans düzeyindeki eğitimlerini teknik alanlarda yapmış olan yönetici ve yönetici adaylarına işletme konularında bilgi birikiminin bu enstitüdeki yüksek lisans eğitimi ile sağlanması amaçlanmıştır.⁵⁸ İTÜ'lü birçok iktisatçı da buradaki programlarda dersler vermiş, bu enstitüdeki uygulamalarla birlikte, ekonomide duyulan yerel ihtiyaçları çok yakından görebilme imkanına erişmişlerdir.

Aslında sanayileşmenin önem kazandığı 1950'li yılların ikinci yarısı ve özellikle 1960'larda Türk sanayiinin en önemli sorunu kurulan işletmelerde sevk ve idare işlerini yapacak

⁵⁵ Bkz. Behlül Üsdiken. "Exporting Managerial Knowledge to the Outpost: Penetration of 'Human Relation' into Turkish Academia, 1950-1965". *Management Learning* 35(3). 2004. pp. 255-270.

⁵⁶ Prof.Dr. Zeyyat Hatipoğlu, Prof.Dr. Haydar Kazgan ve eşi Prof.Dr. Gülten Kazgan da, Amerika'ya gönderilen bu bilim insanları arasındadır.

⁵⁷ Bkz. Ö. Günçavdı. *Düşten Gerçeğe: Türkiye Sanayisinde Elginkan Topluluğu*. 2009. İstanbul: Tarih Vakfı. s.261-266.

⁵⁸ Bu eğitim programlarının Türk özel sektöründeki mühendislerin Türk sanayi kuruluşlarında yönetici vasıflarıyla donanmalarında büyük katkıların olduğunu iş adamı ve yöneticilerimizin anılarında görebilmekteyiz. Günümüz Holdinglerinin birinde üst düzeyde bir görev yapan ve geçmişte bu eğitim programına katılmış olan yönetici aday bir mühendisin İşletme İktisadı Enstitüsü'ne katılmasının amacının, bir mühendis olarak kendilerine lisans eğitimleri süresince para, finansman ve karlılık gibi temel işletmecilik nosyonlarına yabancı olarak yetişmiş olduklarını, günlük işletme pratiklerinde son derecede önemli olan bu nosyonları da, ancak yüksek lisans seviyesinde İşletme İktisadı Enstitüsü'nde aldıkları eğitimle giderebildiklerine olan inanç olduğunu ifade etmektedir (*a.g.e.*, s. 265).

yöneticilerin mühendis kökenli olması ve bunların hem nitelik, hem de sayı olarak yeterli olmamasıydı. Önceki yıllarda ihtiyaç duyulan teknik eleman eksiklikleri teknik eğitimler ve yurt dışına göndermeler yoluyla bir ölçüde giderilmiş ve sanayinin “teknik olarak üretebilme” sıkıntısı kısmen giderilmiştir. O günkü piyasa koşullarında piyasaların mala, üretime aç durumu, bir ölçüde ne üretirsенiz satabildiğiniz, hangi maliyetle olursa olsun üretebildiğiniz bir ortamın oluşmasına imkan vermekteydi. Ancak 1960'lara gelindiğinde artık sanayileşmenin o zamanki koşullarında karşı karşıya kalınan en önemli sorunu işletmelerde maliyet ve kar nosyonlarına göre sevk ve idare işleri yapacak idareci kadroların eksikliğidir. İşte daha 1954 yılında İşletme İktisadı Enstitüsü'nün kurulma amacı da, en azından sanayide tecrübe kazanmış mühendisleri, sevk ve idare biliminin bilgi ve imkanlarıyla donatmak, onlara iktisat nosyonu verebilmektir.⁵⁹

1970'li yıllar dünya ve Türkiye için oldukça sıkıntılı geçmiştir. 1960'ların dünyasında mal ve hizmete aç ekonomilerde, piyasaların üretime doyurulması önemlidir. Kalkınma ve sanayileşme için hiçbir harcamadan kaçınılmamaktadır. Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde zaman zaman sanayileşmenin finansmanı sorunuyla karşılaşmış ve bu sorunlar bazı dönemlerde ekonomik krizlerle sonuçlanmıştır. Fakat zaman zaman krizlerin ardından kalkınma ve sanayileşme politikalarında gerekli dönüşümler sağlanamamıştır. Giderek sanayileşmek için kullanılabilir mali kaynaklar azalmış; ama kaynak kullanımlarındaki önceliklerde buna koşut değişiklik yapılamamıştır. İktisadi olarak kıtlaşan kaynakların fırsat maliyetlerinin farkına yeterince varılamamıştır. Dahası üretimde söz sahibi olan teknik donanımlı kadrolar üretimi öne çıkarırken, bir ölçüde teknik eğitim formasyonları neticesinde oluşan bu yaklaşımın etkisiyle, ülkedeki yatırımların planlanmasında kapasite fazlalıklarının yaratılmasına meydan vermişlerdir. Artık Türkiye'deki sanayileşmede üretim ve bu üretimi gerçekleştirecek teknik kadroların yetiştirilmesinin yanında, neyi, nasıl ve hangi maliyetlerle üretebileceğine karar verebilecek, bu üretim için gerekli ve uygun organizasyonları *tasarlayabilecek* insan tiplerine de ihtiyaç ortaya çıkmıştır.

1960'larda İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi ile başlayan lisans düzeyindeki işletme eğitimini alarak mezun olanların, üretime ilişkin teknik konularda yetersiz kalacakları; işletmelerin sevk ve idaresine salt kâr ve maliyet odaklı bakarak, işletmelerdeki teknik

⁵⁹ Türk ekonomisindeki özel sektör ve kamuda yönetici eleman eksikliğini giderebilmek için büyük ölçüde Amerika'nın yardımlarından yararlanılarak İşletme İktisadı Enstitüsü dışında da birtakım eğitim kurumları kurulmuştur. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Birleşmiş Milletlerin, Amerika ve Uluslararası çalışma Örgütü'nün destekleriyle kurulmuş bir eğitim kurumudur. Sevk ve İdare Derneği'nin kuruluşu da, 1962 yılında Ford Foundation ve Amerikan yardım heyeti katkılarıyla gerçekleşmiştir (a.g.e, s. 265).

kadrolarla aralarında bir iletişim sorunu yaşanabileceği düşünülmüştür. Benzer bir eksiklik de, mühendislerin işletme fonksiyonları ve iktisadi karar verebilme konusundaki donanımlarında ve işletmelere salt üretim birimi olarak baklamalarında ortaya çıkıyordu. 1950'lerde İşletme İktisadı Enstitüsü'nün kuruluşuna ön ayak olan ve bu kurumda uzun yıllar mühendislere işletme ve iktisat dersi veren İTÜ'lü öğretim üyeleri, bu amaçla İTÜ'de farklı işletme eğitimi arayışlarına yönelmişlerdir. Bu kadroların özellikle bir teknik üniversitede olmaları nedeniyle, iktisatçı ve işletmeci olarak sanayinin teknik sorunlarıyla iç içe olan mühendislerin işletme ve ekonomi mantığıyla düşünebilme eksikliklerini hissetmeleri, bu arayışı hızlandıran bir etmen olmuştur.

1968 yılında İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadı Enstitüsü'nden İşletme Fakültesi'ne doğru kurumsal anlamda bir dönüşüm yaşanırken, eş anlı olarak İTÜ'deki iktisatçılarda da benzer bir dönüşümün arayışları başlamıştır. İstanbul Üniversitesi'nde oluşturulan İşletme programı, salt işletme fonksiyonlarına yönelik vasıf geliştirmeyi amaçlayan, daha çok Amerikan tarzı bir işletme eğitimini temel almaktaydı. Kıta Avrupası'nın etkisi altında olan bir teknik üniversitede olmanın getirdiği bir bakış açısıyla, İTÜ'deki arayışlar ise, işletme fonksiyonlarının icrasında mühendislik anlamında da birtakım bilgi ve becerilerin geliştirilmesinin önemini benimsemiş ve bu sebeple arayışlar daha çok Avrupa'daki örneklere yönelmiştir. Aslında bu noktada Prof.Dr. Reşat Nalbantoğlu'nun Almanya ve Alman üniversiteleri ile olan sıkı bağları nedeniyle ve belki biraz da İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi'nin kurulmasının etkisiyle, 1970'li yılların hemen başında **Berlin Teknik Üniversitesi**'nde bulunan İşletme Mühendisliği programıyla ilgilenilmeye başlanmıştır.⁶⁰ Fakat İTÜ'lü iktisatçılar Türkiye'nin hem siyasal, hem de ekonomik anlamda ABD'ye doğru yönelimlerini gözlemleyerek, ABD üniversitelerinde de benzer programların varlığını araştırmaktan geri durmamışlardır.⁶¹ Bu görev daha önce Amerika'da işletme konusunda birtakım üniversitelerde bulunmuş olan Prof.Dr. Zeyyat Hatipoğlu'na verilmiştir. Ancak bu çalışmaların semeresi, ülkenin içinden geçtiği ekonomik ve siyasi sıkıntıların da etkisiyle ancak 1977 yılında alınabilmektedir.⁶²

⁶⁰ Bu konuda bilgilerini benimle paylaşan Prof.Dr. Münir Ekonomi'ye şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

⁶¹ Bkz. Üsdiken. *a.g.e.*, p. 255-270.

⁶² Dikkat edileceği gibi, bu dönemdeki arayışlar salt iktisat eğitimi veren bir lisans programının oluşturulmasından ziyade, işletme eğitimi veren bir lisans programının oluşturulmasına yönelmiştir. Bu tercihin yapılmasında bir yandan İstanbul Üniversitesi'ndeki İşletme Fakültesi açma yönündeki gelişmelerin etkisi, diğer yandan da işletmecilik konusunda bir eğitimin Teknik Üniversite'de daha somut ve fonksiyonel bir eğitim olarak algılanmasının etkisi olduğunu düşünmek, sanırım çok da yanlış olmayacaktır.

Tablo 3 – İşletme Mühendisliği Fakültesi Kuruluşundaki Kadro

	Ünvan	Alanı	Kürsü
Reşat Nalbandoğlu	Profesör	İktisat	İktisadi Gelişme
Zeyyat Hatiboğlu	Profesör	İktisat	Genel İktisat
Haydar Kazgan	Profesör	İktisat	Genel İktisat
Aydın Aydınçioğlu	Profesör	İktisat	Genel İktisat
İlban Onur	Doçent	İktisat	Genel İktisat
Ayhan Toraman	Doçent	İktisat	Genel İktisat
Yücel Candemir	Dr.	İktisat	İktisadi Gelişme
Selçuk Abaç	Dr.	İktisat	Genel İktisat
Ümit Şenesen	Dr.	İktisat	Genel İktisat
Ertuğrul Tokdemir	Dr.	İktisat	İktisadi Gelişme
Zafer Tunca	Dr.	İktisat	İktisadi Gelişme
Abdurrahman Arıman	Dr.	İktisat	Genel İktisat
Cudi T. Gürsoy	Doçent	İşletme	İktisadi Gelişme
Ahmet İpekçi	Doçent	İşletme	Genel İktisat
Münir Ekonomi	Profesör	Hukuk	İktisadi Gelişme
Öner Eyrenci	Dr.	Hukuk	İktisadi Gelişme
Devrim Ulucan	Dr.	Hukuk	İktisadi Gelişme

Kaynak: İstanbul Teknik Üniversitesi (1977-78/1978-79) Kılavuzu. 1978. İstanbul: İTÜ.

1977 yılına gelindiğinde İktisadi Gelişme ve Genel İktisat Kürsüleri İTÜ İşletme Mühendisliği Fakültesi'nin çekirdek kadrosunu oluşturmuştur (bkz. Tablo 3). Aslında kadronun bu kompozisyonu zaman içinde işletme mühendisliği eğitiminin temel unsurlarının ve karakterinin oluşmasına imkan da sağlamıştır. Kuruluştaki kadronun temel özelliği, ağırlıklı olarak iktisatçılardan oluşması ve bunun yanında hukuk ve işletme alanlarından da sınırlı sayıda insanın bu kadroda yer almasıdır. Sosyal bilim ağırlıklı kadrosuna rağmen, İTÜ'deki çalışmaların işletme mühendisliği yönünde gelişmesinin bir nedeni de, ekonominin ihtiyaç duyduğu insan gücünün niteliğini sanayide tecrübe sahibi mühendislerin bakış açılarından değerlendirebilmeleridir. İstanbul Üniversitesi'nden farklı olarak İTÜ'deki mühendislere iktisadi düşünme mantığı, küçük çapta da olsa mühendislik programlarındaki iktisat dersleriyle verilmeye çalışılmıştır. Ancak zamanla mühendisler için iktisat ve işletme bilgi ve becerilerinin ne kadar önemli olduğu 1970'lerin sanayi pratiklerinde ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu temel amaç doğrultusunda İTÜ'de de, mühendislik programları mezunlarının İTÜ bünyesinde işletme alanında yüksek lisans yapabilmeleri için bir yüksek lisans programı açılmış ve İşletme İktisadi Enstitüsü'nde ders veren İTÜ'lü öğretim üyeleri bu yeni programda görev yapmaya başlamışlardır. Bu programlardaki tecrübenin de yardımıyla, İstanbul Üniversitesi'ndeki uygulamalara vakıf İTÜ'lü iktisatçılar, Türkiye'deki işletme eğitiminde öğrencilerin teknik ve mühendislik uygulamaları hususundaki bilgi ve becerilerden

mahrum olmadan mezun olmalarının önemini bir kez daha fark etmişlerdir. İşletme Fakültesi, müfredatı itibariyle işletmelerde istihdam edilecek yöneticilerin yetiştirilmesini amaçlarken, aynı işletmelerdeki teknik elemanların kültürlerinden bağımsız, tamamıyla kendi içinde tutarlı birtakım performans kriterlerine bağlı yeni bir yönetici kültürü yaratmayı hedeflemiştir. Bu özellikleriyle yöneticilik fonksiyonları, teknik alanda üretim fonksiyonunun organizasyonu ve icrasının yanına tamamlıyıcı bir şekilde, ama ondan ayırık, *eklektik* bir şekilde eklenmiştir. Bu durum teknik kadro ile yönetici kadroları arasında iletişimde kopukluklara neden olmaktadır.

İşletme Mühendisliği'nin başlangıç amacı işletmelerde ayrı kültürlerden gelen bu iki grup arasında köprü olabilmek ve mevcut üretim organizasyonlarının teknik elemanlar ile birlikte kâr ve maliyet odaklı bir şekilde geliştirilmesini ve/veya re-organize edilmesini sağlamaktır. Salt işletme eğitimi, teknik olarak veri alınan üretim faaliyetlerine destek olacak sevk ve idare fonksiyonlarını desteklemektedir. Ancak mikroiktisat ve işletme biliminin imkanlarından, teknik anlamda işletmelerin hangi üretim fonksiyonunu ortaya koyacağı, bu fonksiyonun nasıl bir organizasyon tarafından icra edileceğinin tasarlanmasında yararlanılması, İTÜ'lü iktisatçıların mühendislerle birlikteliklerinde ortaya çıkmıştır.

İTÜ'deki işletme mühendisliği eğitiminin, temel mühendislik dışında üç önemli ayağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kantitatiflik ve ölçülebilirlik üzerinde duran ayaktır ki, bununla amaçlanan, giderek karmaşıklaşan ekonomik ilişkiler içindeki ekonomik faaliyetlerinin tasarımı ile böyle bir ortamda büyüyen organizasyonlarda karar verme yöntemlerinin ve şekillerinin daha kurumsal bir hal alması nedeniyle, işletme faaliyetlerin kantitatif temellere dayandırmanın öneminin artması, sayısal temelleri güçlü ve soyut düşünme kabiliyeti gelişmiş bir yönetici tipinin yetiştirilmesidir. Bu amaçla verilen kapsamlı matematik eğitimi ile öğrencilere soyut algılama ve düşünme kabiliyeti kazandırılması, her mühendislik eğitiminin amaçları arasında olması gereken kavramsal anlamda soyut *tasarım* yetisinin geliştirilmesi düşünülmektedir. İşletme mühendisliği programında bunun bir uzantısı da istatistik, matematik istatistik ve ekonometri gibi ekonomi ve işletme faaliyetlerinde mikro düzeyde karar vermeye yönelik modellerin tasarlanmasına olanak tanıyan derslerdir. Elbette bir teknik üniversitede bulunuyor olması bu derslerin öğrencilere verilmesinde birtakım kolaylıkları beraberinde getirmektedir. Ekonometri derslerinin matriks cebri yoluyla anlatılması, belki bugün bile birçok lisans düzeyinde ekonomi bölümünde tercih edilmesinde tereddüt edilecek bir yöntemdir. İktisadi ilişkilerin matematik modellerle ifade

edilmesi ve incelenmesi de bu programın, Türkiye’deki diğer ekonomi ve işletme müfredatına göre temel farklılığını oluşturmaktadır.

Tablo 4 – İşletme Fakültesi İşletme Mühendisliği Lisans Programında İktisat, Sayısal Yöntemler ve Hukuk Dersleri⁶³

<i>İktisat Dersleri</i>	<i>Sayısal Yöntemler Dersleri</i>	<i>Hukuk</i>
Ekonomi (2+0)	İstatistik Yöntemleri (4+0)	İşletme Hukuku (4+0)
İşletme Ekonomisi (2+0)	Matematik İstatistik (4+0)	Ticaret Hukuku (3+0)
Mikroekonomi (4+0)	Ekonometri (4+0)	İş Hukuku I (2+0)
Ulusal Gelir ve İstihdam (2+0)	Matematiksel Ekonomi (3+0)	İş Hukuku II (2+0)
Para-Kredi (2+0)		
Endüstri Tarihi (2+0)		
Gelişme Ekonomisi (2+0)		
Türkiye Ekonomisi (2+0)		
Dış Ticaret (2+0)		
Ekonomi Tarihi (2+0)		
Toplam Kredi:22	Toplam Kredi:15	Toplam Kredi:11

Not: İşletme Mühendisliği Programının ilgili dönemdeki toplam kredi miktarı 167’dir.

Kaynak: İstanbul Teknik Üniversitesi (1984-1985) ve (1985-1986) Kılavuzu. 1985. Gümüşsuyu.

İşletme mühendisliğinin bir diğer önemli ayağı ise, üretime ilişkin mühendislik uygulamaları hakkında öğrencinin belli bilgi ve becerilerle donatılmasıdır ki, bu kapsamda müfredatta farklı mühendislik dallarına ilişkin üretim teknolojilerinin temellerini içeren konularda dersler verilerek bu amaç sağlanmaktadır. Bundan amaç, işletme fakültelerinde olduğu gibi üretim fonksiyonunun sadece yönetsel boyutunun değil, aynı zamanda üretimin teknik anlamda kendisinin de bir yönetici için önemi beninsenerek, bu durumun işletmelerin üretim fonksiyonlarının icrasına olumlu bir katkı yapmasıdır. Bu içerikteki dersler İTÜ’deki diğer mühendislik bölümlerinden destek alınarak icra edilmiştir. Bu yolla mühendislik uygulamalarının doğrudan işletme eğitiminin bir parçası olması sağlanmıştır.

İşletme mühendisliği programının dikkate değer bir diğer ayağını ise teknik olduğu kadar, sosyal bir organizasyon olan işletmelerin faaliyet gösterdikleri kurumsal yapıların işletme faaliyetleri için önemine dikkat çekmektedir. Buna yönelik olarak hukuk derslerinin eğitim müfredatında önemi büyüktür. İktisadi gelişme salt üretim ve teknolojik anlamda bir ilerleme anlamına gelmez. Aynı zamanda iktisadi gelişme ile birlikte gündeme gelen yeni üretim

⁶³ İşletme mühendisliği programında tabloda yer alan ders gruplarının yanında 15 adet temel mühendislik dersi ile 14 fonksiyonel işletme dersi yer almaktadır. Bu içeriği ile İTÜ İşletme Mühendisliği programı son dönemine göre son derecede analitik kapasitesi gelişmiş, teknik bilgilerle donanmış mühendisler yetiştirmektedir. Özellikle temel mühendislik dersleri içinde yer alan dört dönem matematik ve iki dönem fizik derslerinin varlığı günümüzde birçok iktisat bölümünde bile verilmesinde sıkıntı yaşanılacak düzeydeki teknik ve matematiksel iktisat derslerinin lisans düzeyinde kolaylıkla verilebilmesine de imkan sağlamıştır.

şekilleri ve üretim ilişkileri neticesinde oluşan kurumsal değişimlerin de düzenlenmesi ve bu yolla bu gelişmelerden elde edilecek faydanın maksimize edilmesi gerekmektedir. Türkiye gibi hızlı gelişen ve toplumsal olarak hızlı dönüşen bir ülkede yeni oluşan ekonomik koşullarla uyumlu yeni kurumsal yapılar da meydana gelmekte ve bu yeni kurumsal yapıların bazıları, işletmelerin faaliyetleri açısından yeni imkanlar ve/veya kısıtlar meydana getirmektedir. Örneğin 1963 yılında hayata geçen **Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu** Türkiye’de o dönemde, sanayileşme nedeniyle meydana gelen toplumsal değişimde işçi-işveren ilişkilerine yönelik yeni kurumsal yapıyı düzenlerken, işletmelerin personellerine yönelik tasarruflarında karşılıklı hak ve sorumlulukları düzenleyen yeni bir kurumsal yapı inşa etmektedir. Aynı şekilde mamul piyasalarında firmaların birbirleriyle olan rekabetlerinin ve tüketici ile münasebetlerinin gelişen Türkiye ekonomisinde, gittikçe derinleşen piyasaların rekabet yasalarıyla düzenlenmesi sağlanmıştır. İşletmelerin finansman ihtiyaçlarının temin edilebileceği piyasalardaki ilişkiler yine sermaye piyasası yasaları ile temin edilmiştir. Görüldüğü gibi, neredeyse işletmelerin her bir icra fonksiyonuna ilişkin yapılan düzenlemeler ve sonucunda ortaya çıkan yeni kurumsal yapılanmalar, iktisadi gelişme sürecinde kaçınılmaz olarak karşımıza çıkan konulardır. Bu kurumsal değişimlere işletmelerin uyumu da, bu yönde bilgi ve tecrübe birikimine sahip yöneticilerle mümkündür. Örneğin işletme mühendisliği programında bulunan İşletme Hukuku, Ticaret Hukuku ve İş Hukuku dersleri öğrencileri bu amaçla hazırlayan dersler olarak müfredetta yer almıştır.

1980’lerle Gelen Zorunlu Dönüşüm ve İTÜ’de İktisat Bilimi

Prof.Dr. Reşat Nalbantoğlu yeni kurulan bu Fakültenin ilk dekanı olarak atanmıştır. 1982 yılında Makine Fakültesi bünyesindeki Sanayi Mühendisliği Bölümü’nün katılmasıyla fakültenin ismi İşletme Fakültesi’ne dönüştürülmüş ve İşletme Mühendisliği, yeni Fakülte içinde bir bölüm olarak yer almıştır. Bu bölüm, işletme biliminin muhtelif icra fonksiyonlarına göre beş anabilim dalından oluşturulmuştur. Bunlar sırasıyla Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı, Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı ve Hukuk Anabilim Dalı’dır. Bu dönemde iktisat dersleri, İşletme Mühendisliği Bölümü bünyesinde kurulmuş olan **Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı’nda** yer alan iktisatçılar tarafından verilmeye başlanmıştır. İktisatçıların Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı içinde yer almaları o günlerde hâlâ

işletme iktisadı geleneğinin sürdüğünü bizlere düşündürmektedir.⁶⁴ Ancak daha sonra bu durum, ilgili anabilim dalının ne iktisat ne de muhasebe ve finansman alanlarında gelişip büyüebilmesine imkan vermiş; aksine yeni kadroların anabilim dalına katılabilmesinde sıkıntıların yaşanmasına vesile olmuştur. Her iki bilim dalının gelişimi açısından anabilim dalının ikiye ayrılması gerektiği yönünde oluşturulan düşünce, izleyen yıllarda idari olarak da kabul görmüştür. Yüksek Öğretim Yürütme Kurulu'nun 11 Aralık 1989 tarihli 89/54/1904 sayılı ve İTÜ Yönetim Kurulu'nun 29/3/1990 tarih ve 190 sayılı toplantısında alınan kararları uyarınca **İktisat Anabilim Dalı** kurulmuş ve Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı'ndaki iktisatçı öğretim üyeleri, kadrolarıyla birlikte yeni kurulan bu anabilim dalına geçmişlerdir. **Prof.Dr. Yücel Candemir** İktisat Anabilim Dalının ilk başkanı olarak atanmıştır. Prof.Dr. Yücel Candemir hem lisans, hem de doktora derecelerini İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde tamamlamış bir iktisatçıdır. İşletme Mühendisliği Bölümü içinde bir diğer grup iktisatçı ise, **Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı** içinde organize olmuş ve bilim insanları daha çok istatistik, ekonometri ve iktisatta uygulama alanı olan diğer sayısal yöntemler konularında uzmanlaşmışlardır. Bu anabilim dalının başkanı olarak da, yine İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi mezunu olan bir iktisatçı **Doç.Dr. İlban Onur** atanmıştır.

Yaklaşık 20 yıllık bir süredir İktisat ve Sayısal Yöntemler Anabilim dallarındaki akademisyenler, İşletme Mühendisliği Bölümü'nün yürütmekte olduğu birçok öğretim programına verdikleri destekler ve bugüne kadar ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirmiş oldukları bilimsel çalışmaları itibariyle ulusal ve uluslararası düzeyde haklı bir tanınırlık ve itibara erişmişlerdir. Örneğin bünyesinde ayrı bir iktisat fakültesi veya bölümü olmadığı halde, Türkiye'deki iktisat bölümlerinin yayın performanslarını inceleyen ve sonuçları Tablo 5'de verilen bir çalışmada İTÜ, 1999-2003 yılları arasında yapılan bilimsel yayınlar esas alındığında altıncı sırada yer almaktadır. Son derecede kısıtlı kadro olanaklarıyla gerçekleştirilen bu bilimsel çalışmaların düzeyi, günümüzde İTÜ'de iktisat bilimi ve birikimi konusunda önemli bir gösterge oluşturmaktadır.

⁶⁴ 1981 yılında **Yüksek Öğretim Kurulu** (YÖK)'ün kuruluşuyla birlikte, Türkiye'deki üniversitelerin teşkilatlanmasında bir standartlaşmaya gidilmiş ve fakülte, bölüm ve anabilim dallarından oluşan bir teşkilat yapısı benimsenmiştir. Buna göre, işletme bölümlerinin oluşumunda da standart bir teşkilat yapısı tesbit edilerek, bu yapının tüm üniversitelerde uygulanması zaruri bir hale getirilmiştir. İşletme bölümlerinin teşkilatlanmasında etkin olan mantık büyük ölçüde İstanbul Üniversitesi işletme iktisadı geleneğini referans almış ve İTÜ İşletme Mühendisliği programını önce YÖK ile kurulan bir İşletme Bölümü'ne bağlamış; ardından bu bölümü de yine diğer üniversitelerdeki işletme bölümlerinin teşkilatlanmasıyla uyumlu anabilim dalları şeklinde organize etmiştir. YÖK'ün işletme bölümlerinin organizasyonunda iktisat anabilimdalına yer vermemesi neticesinde, İTÜ'lü iktisatçıların Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı içinde istihdamı düşünülmüştür.

Tablo 5 - Yayın sayılarına göre Türkiye’deki ekonomi bölümlerinin sıralaması (1999-2003)

Sıralama	Üniversitenin İsmi	Hesaplanan Puan	Yayın Sayısı ⁶⁵
1	Bilkent Üniversitesi	175.17	101
2	ODTÜ	70.17	36
3	Koç Üniversitesi	62.17	34
4	Sabancı Üniversitesi	31.00	20
5	Boğaziçi Üniversitesi	30.67	16*
6	İstanbul Teknik Üniversitesi	23.33	18
7	Bilgi Üniversitesi	17.00	10*
8	Ankara Üniversitesi	14.00	13
9	Marmara Üniversitesi	13.50	-
10	Gazi Üniversitesi	13.00	-

Kaynak: M. Çokgezen. “Publication Performance of Economists and Economics Department in Turkey (1999-2003). *Bulletin of Economics Research* 58:3.2006. 253-265.

Not: ‘*’ ile işaretlenmiş olan yayın sayıları tablonun solunda yer alan üniversitelerin kendi aralarındaki sıralamayı değiştirmektedir. Buna göre İTÜ, Boğaziçi Üniversitesi’nin, Ankara Üniversitesi de Bilgi Üniversitesi’nin üzerine çıkmaktadır. Bu yayın sayılarının tesbitinde 2000-2005 döneminde SSCI’da yer alan yayınlar referans alınmaktadır.

İTÜ’de müstakil bir iktisat öğretimi ise, yüksek lisans seviyesinde, 1986-1987 eğitim-öğretim yılında **Sosyal Bilimler Enstitüsü**’nde açılan bir İktisat Yüksek Lisans Programı ile başlamıştır. İki yıllık bir uygulamanın sonunda, iktisatçı akademisyenlerin İTÜ bünyesinde bulunan diğer programlarda üstlendikleri ders yüklerinin fazlalığı ve yeni kadro açma sıkıntıları nedeniyle ders yüklerinin daha da artması dikkate alınarak, bu programa yeni öğrenci alımı durdurulmuştur. İktisat Anabilim Dalı’nın bünyesine zamanla yeni akademisyenlerin katılması ve iktisat alanında ortaya konulmaya başlanılan bilimsel araştırmalarda gelinen noktanın etkisiyle iktisat yüksek lisans programına 2002-2003 eğitim-öğretim yılından itibaren tekrar öğrenci alımına başlanmıştır. Program, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde kurulan İktisat Anabilim Dalı eliyle yürütülürken, Enstitüdeki Anabilim Dalı Başkanlığı’na da **Prof.Dr. Ümit Şenesen** atanmıştır. Prof.Dr. Ümit Şenesen’in kendisi de işletme iktisadı geleneğinin hakim olduğu Ticari İlimler Akademisi’nden lisans, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi’nden ise doktora derecelerine sahiptir. Ancak yurtdışında elde etmiş olduğu dereceler ve yaptığı çalışmalar ile izleyen yıllarda daha çok iktisadın sayısal yönü ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu yüksek lisans programı İTÜ’ye yeni katılan

⁶⁵ Fikret Şenses. “ İktisat Alanında Eğitim ve Araştırma Sorunları: Mevcut Durum , Beklentiler ve Öneriler”. 27-TÜBA, *İktisat Öngörü Çalışması 2003-2023*. Türkiye Bilimler Akademisi Raporlar Serisi. Sayı: 17. Ankara: TÜBA. 2007. İçinde. s. 37.

akademisyenlerin de katkılarıyla giderek gelişirken, yedi yılı aşkın bir süredir başarıyla sürdürülmektedir.

Küreselleşme ve İTÜ'deki İktisat Eğitiminde Yeni Bir Yaklaşım

1990'lı yıllarda etkisi giderek artan küreselleşme ülke ekonomilerinin dünya ekonomisi ile bütünleşme derecesini arttırmaya başlamış ve bu etkinin sadece mal ve finansal piyasalar üzerindeki etkiyle sınırlı kalmayacağını ipuçları zamanla kendini göstermeye başlamıştır. Başta ABD olmak üzere Anglo-Sakson eğitim geleneğine sahip ülkelerde yüksek öğretimde önemli bir kapasite yaratılmış ve bu kapasitenin çalışır halde tutulabilmesinin de maliyeti giderek artmıştır. Küreselleşmenin etkilerine en az gelişmekte olan ülkeler kadar maruz kalan gelişmiş piyasa ekonomilerinin dünya üzerinde daha rekabetçi kalabilmeleri ve dünya ekonomisindeki lider konumlarını sürdürülebilmeleri üretimde sahip oldukları avantajın sürekliliğine bağlı kalmaktadır. Bu avantajı işçilik gibi üretim maliyetlerine etki eden önemli bir unsur referans olarak sürdürülebilmenin neredeyse imkansız olduğu bu ülkelerde, rekabetin temel kaynağını, toplam faktör verimliliğini dünya ölçeğine göre yüksek tutabilmek oluşturmaktır. Bunun için yeniliklere açık bir ekonomik ve toplumsal düzene sahip olmak ayrıca önemlidir. Bu ise, ekonomik olarak sonuçlarını uzun dönemde alabileceğiniz harcamaları gerekli kılacaktır. Kısa dönemde maliyetleri yüksek, ama yaygın bir yüksek öğretim sisteminine duyulan bu gereksinim beraberinde bir finansman sorununu da gündeme getirmektedir.

Yeniliklere açık, yenilikçi ve toplam faktör verimliliği yüksek bir üretimin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünü yetiştirecek bir yüksek eğitim sisteminden elde edilecek olan fayda, elbette uzun vadede kendini gösterecektir. Her ülkenin kendi ekonomik ihtiyaçlarına göre şekillenen ve yüksek maliyetlere katlanmayı gerektiren yüksek öğrenim sistemlerinin finansmanı giderek zorlaşırken, yüksek öğrenimin finansmanında yeni kaynak arayışları da son yıllarda hız kazanmıştır. Amerikan üniversitelerindeki benzer eğilim İngiliz üniversite sisteminde de yaşanmaya başlanmıştır. İngiliz üniversitelerinde, yabancı öğrencilere yönelik olarak daha yüksek bir öğrenim harcı politikası izlenerek üniversitelerin ek finansman ihtiyaçlarına bir katkı sağlanması düşünülmüştür. Ayrıca son zamanlarda birçok İngiliz üniversitesinin, kalabalık genç nüfusları nedeniyle yüksek öğrenim talebinin had safhada olduğu Uzak Doğu'daki eski sömürgelerinde, doğrudan yatırım yaparak yeni kampüsler açtıkları gözlenmektedir.

Benzer ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalan Amerikan üniversitelerinde ise, özellikle 11 Eylül'ün de etkisiyle dışarıdan öğrenci gelişlerinde çeşitli sıkıntılar meydana gelmiştir. Kendi iç piyasalarında mevcut üniversitelerin yaratmış olduğu rekabet de buna eklendiğinde, birtakım Amerikan üniversitelerinin yabancı öğrencilere yönelik eğitim programlarının cazibesini arttıracak ve böylece yabancı öğrenci sayılarıyla birlikte üniversiteye ek finansman temin edecek yeni projelerin geliştirilmesi yönünde, neredeyse bir zorunluk ortaya çıkmıştır. Bu tür çabaların neticesinde, New York eyaletinde bulunan üniversitelerin bir federasyonu olan "SUNY" ile Türkiye'deki yüksek öğretimden sorumlu YÖK arasında gerçekleşen temaslarla, iki taraftan bazı üniversitelerin katılımının sağlandığı ortak lisans diplomasına yönelik eğitim programlarının geliştirilmesi önerilmiştir. YÖK'ün olurunun ardından, Türkiye'nin önde gelen üniversiteleri ile böyle bir işbirliği imkanının geliştirilmesi için çalışmalar başlatılmış ve İTÜ bünyesinde de bazı mühendislik alanlarının yanında işletme ve iktisat alanında ayrı iki ortak lisans programının kurulması kararlaştırılmıştır. Bu yolla küreselleşme Türkiye'deki yüksek öğretim alanında da etkilerini göstermiş ve kurumsal bir nitelik kazanmıştır. İşletme Mühendisliği Bölümü İktisat ve Sayısal Yöntemler Anabilim Dallarındaki akademisyenler 2003-2004 eğitim – öğretim yılından bu yana, Yüksek Öğretim Kurumu'nun girişimleriyle başlatılmış olan, bu **Uluslararası Çift Diploma Programı** bünyesinde **New York Devlet Üniversitesi**'ne bağlı **New Paltz** kampüsü ile bir iktisat lisans programını, yaklaşık yedi yıldır başarıyla yürütmektedir.

İTÜ-SUNY çift diploma programlarının yedi yıldır İTÜ bünyesinde uygulanmasının gerekçeleri ne olursa olsun, bizler için bu durum günümüzde küreselleşmenin geldiği noktanın güzel bir örneğini de teşkil etmektedir. Bu eğitimde gerçekleştirilen uluslararası işbirliği modelleri, Türkiye ekonomisinin 1980'li yıllardan itibaren dışa açılması ve mal piyasaları ile finansal piyasaları aşamalı bir şekilde dış rekabete açmasının ardından, dünya ile bütünleşmesinin bir başka vechesine dikkat çekmekte; yüksek öğrenim gibi kamu düzenlemelerinin çok sıkı olduğu bir alanda günümüzde gelinen noktayı göstermektedir.

Eğitim alanında uluslararası işbirliklerinin birtakım avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Herşeyden önce bu tür eğitim programları belli işgücü piyasalarına yönelik vasıflı insangücü yetiştirmeyi amaçlar ve eğitim müfredatı da, o hedeflenen işgücü piyasasında ihtiyaç duyulan vasıfların öğrencilere kazandırılmasını zorunlu kılar. Bu amaçlara yönelik olarak uygulanan müfredat, mezuniyet sonrasında öğrencilerin bir parçası olacakları işgücü piyasalarında bir

“vasıf uyumsuzluğu” (*mismatch*)⁶⁶ sıkıntısı ile karşılaşılmasının da önüne geçecektir. Fakat bu tip uluslararası ortak eğitim müfredatının oluşturulmasında hangi işgücü piyasasının ihtiyaçlarına yönelik vasıfların geliştirilmesinin hedefleneceği sorusuna cevap verebilmek son derecede zordur. Başlangıçta belki de böyle bir sorunun varlığını hiç düşünmemek, yok saymak en kolay yol olarak görülebilir. Ancak bu yok sayma, mezunların işgücü piyasasına girişlerinin ardından, verilen müfredatın var olan iktisadi sistem içinde herhangi bir fonksiyona sahip olmadığı yönünde bir algılamının yerleşmesine neden olabilecektir. Ortak lisans programlarında her iki ülkenin işgücü piyasalarının farklı yapılarından kaynaklanan birbirinden farklı vasıf ihtiyacı, ortak bir eğitim müfredatının oluşturulmasında sıkıntı yaratabilecektir. Bu durum büyük ölçüde bilim dalı itibariyle ileri olan ülkenin eğitim müfredatının referans alınmasıyla sonuçlanabilir ve diğer ülkenin kendi *yemel* ihtiyaçlarının büyük ölçüde göz ardı edilmesine neden olabilir. Böyle bir durum, uygulanacak iktisat müfredatında, bir ölçüde ABD uygulamaları düşünülerek müfredatda standartlaşmaya da yol açabilir. Aslında günümüzde iktisat müfredatında standartlaşmanın yaşanması için ortak lisans programlarına da ihtiyaç yoktur. Günümüz Türk yüksek öğretim sisteminde ABD ile II. Dünya Savaşı’nın ardından başlayan ve yakın zamanlarda giderek sıkılaştırmış olan ilişkiler ve özellikle iktisat alanında ABD’li üniversitelerin hakimiyeti, tabii olarak bu standartlaşmanın kaynağını oluşturmaktadır.

İTÜ-SUNY ekonomi programında uygulanan müfredatın, Türkiye’de iktisat öğretimi veren belli başlı üniversitelerdeki müfredatla karşılaştırılmasında, bu müfredatın belli açılardan birbirleriyle benzerlikler gösterdiği ve bunların belli bir standartlaşmanın etkisi altında oluşturuldukları anlaşılmaktadır. Türkiye’de İngilizce iktisat eğitimi veren dört özel üniversitenin müfredatının incelendiği bir çalışmadaki sayısal bilgiler kullanılarak, İTÜ-SUNY eğitim müfredatının diğer müfredatla benzerliği incelenmiştir.⁶⁷ Bu programlarda temel iktisat dersi kabul edilebilecek birtakım derslerin yanında matematik ve istatistik tipi derslerin tüm bu müfredatlarda zorunlu dersler grubunda yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla karşılaştırma bu müfredatdaki zorunlu olan Temel İktisat, Matematik ve İstatistik-Ekonometri grubunda yer alan ders sayıları itibariyle yapılmıştır (*bkz.* Tablo 6). İTÜ-SUNY

⁶⁶ Türkiye’de işgücü piyasalarının karşı karşıya kaldıkları bir problem de bu piyasalarda arz edilen vasıflı emek ile talep edilen vasıflı emeğin vasıflarındaki uyumsuzluktur. Özellikle yüksek öğrenim alanında yeni üniversitelerin ve fakültelerin kurulması neticesinde yaratılan bir arz fazlası ve belli alanlarda piyasaların ihtiyaç duyduğundan çok daha fazla vasıflı işgücünün yetiştirilmesi bu uyumsuzluğa ve beraberinde vasıflı işsizliğe neden olmaktadır. Hatta zaman zaman insanların eğitim aldıkları alanların dışındaki alanlarda çalıştıkları ve işgücü piyasalarına önceden kazanmış oldukları vasıfların dışında bırakım vasıflarla dahil oldukları görülmektedir.

⁶⁷ E. Eren ve S. Şahin. “İktisat programları homojen mal demeti ve homojon mal mı oluyor?”. *TEK Tartışma Metni* 2008/6. 2008.

programı dışındaki diğer müfredatta zorunlu iktisat dersleri arasında yer alan temel derslerin yanında, diğer iktisat derslerinin yer almadığı ve yerel ekonominin özelliklerini öğretecek dersler konusunda bu müfredatta eksiklikler olduğu görülmektedir. İTÜ-SUNY müfredatında ise yerel ihtiyaçlardan kaynaklanan birtakım iktisat dersleri, sınırlı sayıda da olsa yer almaktadır.⁶⁸ Ancak bunların sayısı sınırlı olmakla birlikte, tamamı seçimli ders grupları arasındadır. Bunun dışında genel iktisat kültürünün geliştirilmesine yönelik, örneğin diğer programlarda zorunlu ders grubunda bulunmayan iktisadi düşünce tarihi gibi bir ders de, zorunlu olarak İTÜ-SUNY programında bulunmaktadır. Ayrıca İTÜ geleneğinin bir yansıması olan ve iktisadi sistemlerin kurumsal çerçevesine dikkat çekmeye yönelik bir hukuk dersi müfredattaki zorunlu dersler arasında bulunmaktadır.

Tablo 6 - Türkiye’de İktisat Eğitimi Veren Belli Başlı Programlardaki Zorunlu İktisat Derslerinin Sayıları

	İTÜ- SUNY	Bilkent	Koç	Sabancı	Bilgi
TEMEL DERSLER					
İktisada Giriş		2	1		2
Mikroiktisat	1	1	1	1	1
Makroiktisat	1	1	1	1	1
Uygulamalı Mikroiktisat			1		
Uygulamalı Makroiktisat			1		
İleri Mikroiktisat	1				1
İleri Makroiktisat	1				1
Toplam	4	4	5	2	6
MATEMATİK					
Genel Matematik				1	
Kalkülüs	2	2	1		
İktisatçılar İçin Matematik		1			2
Sosyal Bilimciler İçin Bilgisayar	1				2
Sonlu Matematik			1		
Diferansiyel ve İntegral				2	
Lineer Cebir	1	1	1		
Matematiksel İktisat	1				
Toplam	5	4	3	3	4
İSTATİSTİK-EKONOMETRİ					
İstatistik	2	2	1	2	2
Ekonometri	2	2	2	1	2
Toplam	4	4	3	3	4

Not: Tablodaki sayılar, ilgili üniversitedeki iktisat müfredatında yer alan ders sayılarını göstermektedir. İTÜ-SUNY sütunu dışındaki bilgiler için bkz. E. Eren ve S. Şahin, *a.g.e.*, s.23.

⁶⁸ ÖDTÜ ekonomi bölümü öğretim üyelerinden olan Prof.Dr.Fikret Şenses de iktisadi araştırmalarda ve iktisat eğitimi müfredatında yerellik konusuna önem atfeden bir iktisatçıdır. Prof.Dr. Şenses günümüz iktisat literatüründeki çalışmalarda analiz konusu olan bir olgunun arkasında yatan yerel özelliklerden kaynaklanan kurumsal unsurların göz ardı edilmesine ve bu durumdan doğan sıkıntılara dikkat çekmektedir. İktisadi sorunların yerel özelliklerinin ihmali, özellikle gündemde yer alan konuların analizinde kısa vadeli ve bir ölçüde kısır, gündelik çözümlerle yetinilmesine neden olurken, problemin yapısal kaynaklarının göz ardı edilmesine yol açmaktadır (bkz. TÜBA, *İktisat Öngörü Çalışması 2003-2023*. Türkiye Bilimler Akademisi Raporlar Serisi. Sayı: 17. Ankara: TÜBA. 2007. s. 36).

Yukarıda yapılan basit karşılaştırmaya göre, İngilizce eğitim veren özel üniversitelerdeki iktisat müfredatı kendi içinde bir benzerlik göstermektedir. Ancak literatürdeki diğer çalışmalarda elde edilen sonuçlara göre, İngilizce eğitim veren üniversitelerdeki müfredatlar ile Türkçe eğitim veren üniversitelerdeki müfredat bazı önemli farklılıklar göstermektedir.⁶⁹ Bu farklılıklar özellikle matematik ve istatistik-ekonometri gibi dersler ile işletme-hukuk grubu derslerin müfredattaki ağırlıklarından kaynaklanmaktadır. İngilizce eğitim veren özel üniversitelerde, matematik ve istatistik-ekonometri (bu iki grup *Sayısal* ders grubu olarak telaffuz edilebilir) derslerinin ağırlığının düşük olduğu ve bu derslerin yerinin, Türkçe eğitim veren devlet üniversitelerde işletme-hukuk grubu derslerle doldurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Her iki grup üniversitelerde iktisat müfredatlarında yer alan derslerin *Sayısal* ve *İşletme-Hukuk* ders gruplarında yoğunlaşmasına rağmen, yoğunlaşma derecesi itibariyle yapılacak bir analizde, devlet üniversitelerinde işletme-hukuk grubu dersleri birinci, matematik ve istatistik-ekonometri grubu derslerin ise ikinci sırada yer aldığı anlaşılmaktadır. Vakıf üniversitelerinde ise, bu sıralama tam tersidir. Aslında bu ampirik değerlendirmeden elde edilebilecek bir temel bulgu da, Türkiye'deki iktisat eğitiminin öncelikli amacının net olmadığı ve bazı üniversitelerde iktisatçılığa bir fonksiyon katabilmek için işletme derslerine yönelindiği, bazılarında ise Anglo-Sakson geleneğine uygun bir yaklaşımın benimsendiği anlaşılmaktadır. Elbette böyle bir ortamda iktisat eğitimine bir fonksiyon yükleyemeyince, uygulanacak eğitim müfredatının daha ziyade bir kültür ve bakış açısı yerleştirmeye yönelik müfredat konumuna indirgenmesine; bu nedenle de iktisat eğitiminin ideolojik bir yapıya bürünmesine imkan vermektedir.⁷⁰

⁶⁹ Bkz. E. Uygur ve Oya S. Erdoğan. "Avrupa, ABD ve Türkiye'de iktisat Eğitimi". s.57-115. *İktisat Eğitimi* içinde, Türkiye Ekonomi Kurumu. Ercan Uygur (der.). Ankara: İmaj Yayınevi. 2005.

⁷⁰ Bu hususa Türk aydınının Osmanlı'dan günümüze sahip olduğu birtakım özelliklerin rolü olduğu düşünülmektedir. Örneğin **Şerif Mardin** Türk aydınlarının, düşünsel anlamda kolektif bir nizam içinde kalarak, eleştiri işlevlerini belirli bir sorumluluk çerçevesine otutturamadıklarını ve kendilerini devlet işlevine ortak, ya da Batı taklitçisi olmaktan kurtaramadıklarına işaret etmektedir. Böyle bir durumda bireysel eleştiri kültürünü özümseyememiş, kendini kolektif bir nizam ve bu nizama ait düşüncelerin savunuculuğundan kurtaramamış bir aydın, kendisini ya belli bir fikrin "*ideoloğu*", ya da daha uçta "*dedikodu*" yazarlığına indirgenmiş bir durumda bulabilmektedir. Oysa Batı aydını kendi içsel gerçekliğinden yola çıkan bireysel bir eleştiri kültürünü benimsemiştir. Batı Romantizm akımı bu aydın tipinin gelişimine katkı yapmıştır. Bu akıma göre, insanın kendi içsel gerçekliğini referans alarak oluşturulmuş olan bir dış dünya algılaması bu bireysel eleştiri kültürünün temelini teşkil etmiştir. Farklı algılamaların bir ürünü olan dış dünya gerçekliğinin ise, kişinin kendi iç dünyası ve algılamalarının bir sonucu olması sebebiyle görelilik arz edebileceği vurgulanmıştır. Şerif Mardin'e göre, Batı aydınının bireysel eleştiri kültürünün temelinde yatan romantizm akımının bu niteliği, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi aydınlarında (gerek sağ da olsun, gerekse solda) çok fazla özümselememiş ve her iki grubun da, mensubu buldukları kolektif nizamı kendilerine misyon edinmelerine sebep olmuştur. Böyle bir durum kaçınılmaz olarak bireysel eleştiri kültürü yerine, ideolojileri temel alan kolektif eleştiri kültürünün yerleşmesine neden olmuştur (bkz. Şerif Mardin. "Aydınlar Konusunda Ülgener ve Bir İzahat Denemesi", *Toplum ve Bilim* 24 Kış. 1984. ss. 9-16).

Türkiye’de iktisat eğitimindeki standartlaşma eğilimi büyük ölçüde, ABD’deki iktisat müfredatına hakim olan “neoklasik” (ve/veya neoliberal) iktisat anlayışının Türkiye’ye yansımaları olarak da görülebilir.⁷¹ Ancak bu eleştirel görüşlerin bile, bir iktisat eğitim müfredatının işgücü piyasalarında nasıl bir vasıf kazandırılması gerektiği konusunda herhangi bir katkıda bulunmadığını belirtmekte fayda görmekteyiz. Hatta TÜBA gibi bazı saygın bilim kuruluşlarının oluşturduğu görüşlerde, günümüz iktisat biliminde yaşanan birtakım gelişmeler ve bunun neticesinde ortaya çıkan *kaos teorisi* ve *deneysel iktisat* gibi yeni araştırma alanlarının Türkiye’deki iktisat eğitim müfredatında yer almadığı belirtilirken, bu gelişmeleri dikkate alarak oluşturulacak derslerin pratikte öğrencilere gelecekteki mesleki yaşamlarında ne tip fonksiyonları icra etmesi yönünde katkıda bulunacağı konusuna hiç değinilmemektedir. Bu tip yaklaşımlarda iktisadın bir sosyal bilim olduğu gerçeği ihmal edilmektedir. Herhangi bir yerel uygulaması oluşturulmadan, iktisat biliminde ortaya çıkan yeni gelişmelere ders müfredatında yer verilmesi, öğrenciye verilmek istenenlerin havada kalmasına neden olacaktır. Özellikle Devlet Planlama Teşkilatı gibi uygulamaya ve ekonomik kaynakların dağıtımına yönelik öneriler geliştirmekle görevli bir kamu kuruluşunun da desteği ve katkılarıyla oluşturulan bu ve benzeri çalışmalarda bile, Türkiye’deki işgücü piyasaları açısından iktisat eğitiminin öğrencilere kazandırması gereken vasıflar konusunda bir görüş oluşturulmamış olması önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Durum böyle olunca iktisat eğitimi ve iktisat müfredatı, ister istemez belli bir pratikten, fonksiyonellikten uzak ve siyasi görüşlerin etkisiyle oluşturulmuş bir hal almaktadır.

Darülfünun muallimlerinden **İbrahim Fazıl**⁷² tarafından 1927 yılında yazılmış ve Osmanlıca olarak neşredilmiş bir iktisat kitabının önsözü, o günkü koşullarla iktisat eğitiminin sahip olması gereken temel özellikler konusunda, bugüne de ışık tutan ipuçları vermektedir:⁷³

“İktisadı mücerret nazariyattan ibaret bir ilim suretinde telakki edenler ve iktisadi nazariyelerle tatbikat arasında hiç bir münasebet olmadığını iddia edenler pek çoktur. Şüphesiz kendi istintacat-ı akliyeleri üzerine esaslar çizen, kaideler vaz etmek isteyen birçok iktisatçılar görülmüştür. Lakin bu kabahat nazariyatın kendisine değil, bu fena nazariyecilere aittir. İktisatta istidlalin bir kıymeti mahsusası olmakla beraber bir ilim yalnız istidlali bir mahiyeti haiz değildir. (...) Bugünkü iktisad, hadisatın reviş-i tabiiyesini fiiliyat üzerinde takip eder. Hayat-ı iktisadiyeye temas eden her ferd, hareketını şuurla idare edebilmek için, bu

⁷¹ Bu hususuta ayrıntılı değerlendirmeler TÜBA’nın hazırlamış olduğu çalışmada görülebilir (bkz. a.g.e.)

⁷² İbrahim Fazıl (Pelin) İstanbul Darülfünunda Hukuk Fakültesi İktisad Müderrisi ve Mekteb-i Mülkiye İlmi Mali Muallimi.

⁷³ Bkz. İbrahim Fazıl. *İktisad*. Birinci Cilt. Hukuk Fakülteleri Neşriyatından. İstanbul: Akşam Matbaası. 1927.

malumata muhtaçtır. Keza içtimai meselelere pratik suver-i hilye bulmakla mükellef olan devlet ve hükümet adamları realist sahada yürümeğe, zaman zaman meydan alıp sonradan hiç bir kıymeti haiz olmadığı anlaşılan fikirlere kapılmaksızın tedabir ittihaz edebilmek için bünye ve hareketi iktisadiyenin nizam-ı tabiisi hakkında vukuf ve malumat sahibi olmak mecburiyetindedir.”

Bundan neredeyse 80 yılı aşkın bir süre önce ifade edilmiş olan bu düşünceler aslında günümüz iktisat eğitiminde müfredat arayışlarına da ışık tutabilecek birtakım temel ilkeleri içermektedir. Salt teorik olmayan, aynı zamanda gerçek hayatta olanlara yönelik bir iktisattan bahseden **İbrahim Fazıl**, özellikle ekonomide ve devlette pratik fonksiyonlar icra edenlerin uğraştıkları konularda da sorumlu davranmak zorunda olduklarına dikkat çekmektedir. Özellikle bu satırlarda, şu an için pratik bir anlamı olmayan, sadece genel kültür düzeyinde kalmaya aday fikirlere kapılmayarak; pratik sonuç alınması gereken konularda, alınabilecek tedbirler hususunda yol gösterebilecek iktisadi kurallar ve beceriler hususunda bilgi sahibi olunmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

Sonuç olarak, İTÜ-SUNY iktisat programının müfredatının global düzeyde oldukça standart bir müfredata sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin önde gelen üniversitelerindeki müfredatlarla da büyük benzerlik gösteren bu program, sınırlı da olsa birtakım yerel özellikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Ancak bu müfredatla, İTÜ'nün geçmiş geleneklerinden gelen yetiştirilen öğrencinin sahip olması gereken fonksiyonellik özelliği ile yerel işgücü piyasaları ve ekonomideki yapısal değişimlerin ortaya çıkardığı nitelikte bir işgücünü yetiştirilmesine yönelik bir müfredat maalesef henüz ortaya konulamamıştır.

100 Yılın Kısa Bir Muhasebesi: İktisat Eğitiminde Neredeyiz?

Sakızlı Ohannes'in *İlmi-Servet* adlı ilk iktisat kitabının 1887'de yayımlanmasının ardından geçen toplam 132 yılın 100 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde iktisat dersleri mühendislik müfredatında yer almış ve iktisat alanında önemli bir geleneğin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Ekonomik ve toplumsal değişimlerle birlikte ortaya çıkan yeni iktisadi ilişkiler ve buna bağlı piyasalar iktisat biliminde de değişimi beraberinde getirmiştir. Yeni iktisadi ilişkiler ve ortaya çıkan ihtiyaçlar ister istemez ekonomide gerek duyulan yetmişmiş insan gücünün vasıflarında ve buna koşut olarak iktisat eğitiminde yeni arayışlara yönelmesine neden olmuştur. Bu çalışmada da görüldüğü gibi, mühendislik eğitimi

müfredatında iktisat derslerinin yer alması Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye ekonomilerindeki değişmelerin ve toplumsal dinamiklerin bir sonucudur.

İmparatorluk döneminde ilk iktisat eğitimi devlet adamı yetiştirmek amacıyla kurulmuş bir okul olan Mülkiye’de başlamıştır. İmparatorluk ekonomisinin çağdaşlarıyla kıyaslandığında geri kalmış yapısı, modern ekonomilerin gereksinim duyduğu birçok piyasanın olmayışı, olanların ise derinlikten yoksun ve çoğunlukla devlet müdahaleleri ile baskı altında oluşu, ister istemez iktisadi ilişkilerin niteliğini belirlemiş ve bu ilişkilerde devletin ağırlıklı bir rol üstlenmesine neden olmuştur. Böyle bir iktisadi sistemde iktisadi kaynaklar ekseriyetle devlet eliyle ve bürokratik bir insiyatif ile harekete geçirilmekte ve dağıtılmaktadır. Bu şartlar altında ekonomide iktisat bilimi ister istemez kamunun gelir dengesi ile ilgili konulara indirgenecek ve iktisat uygulamaları da, devlete gelir sağlayacak faaliyetler ile, elde edilen gelirlerin dağıtımını şeklinde icra edilecektir.

19. yüzyıl boyunca ortaya çıkan siyasi ve ekonomik olaylar sebep olduğu yeni toplumsal ve ekonomik ilişkilerin doğmasına sebep olmuş, bunlar da beraberinde yeni ihtiyaçlar getirmiştir.⁷⁴ Özellikle sivil hayatın ve kişisel özgürlüklerin güçlendirilmesine yönelik siyasi gelişmeler, ekonomik hayata da yansımış ve özel sektörün talep ettiği vasıflı teknik elemanların ihtiyacının yetiştirilmesine yönelik okulların açılmasına ihtiyaç doğurmuştur. Ancak kamu kesimi dışında, piyasa koşullarında çalışacak bu elemanların, yeni sivil hayatın ekonomik realiteleri hakkında da belli bir kültüre sahip olmaları gereklidir. Teknik elemanlarda arzulanan bu formasyonun oluşturulması amacıyla, iktisat derslerine mühendislik müfredatında yer verilmiştir. Bu itibarla ilk olarak Yüksek Mühendis Mektebi’nde verilmeye başlanan iktisat derslerine o dönemde “fonksiyonel” bir amaç yüklenmiştir. Geçmişteki tecrübelerle bakıldığında, iktisat eğitiminin kapsamının ve hatta arkasındaki motivasyonun dünyadaki gelişmeler ile ülkelerin uluslararası sistemle bütünleşme şekliyle yakından ilgili olduğu düşünülebilir. Ayrıca, burada zaman zaman ülkede siyasi ve iktisadi ihtiyaçların da öne çıktığı söylenebilir. Bunun en güzel örneği, iktisat biliminin ve iktisadi düşüncelerin Osmanlı ve akabinde Türkiye’deki evriminde görülebilmektedir. İktisat biliminin Osmanlı toplumundaki ilk döneminde Fransa’dan gelen pozitivizm ve beraberinde gelen özgürlükçü

⁷⁴ Osmanlı İmparatorluğu’nda siyasi ve iktisadi olaylar arasında bir münasebetin varlığı hususuna XIX.yy öncesinde de dikkat çeken devlet adamları bulunmaktadır. Bilhassa M. Fuad Köprülü’nün XV-XVI. yy arasında gerçekleşen birçok tarihi olayın arkasında iktisadi sebeplere dikkat çektiği incelemeleri bu hususta kayda değer bir çalışmadır (Bkz. M.Fuad Köprülü. “Osmanlı Müelliflerinde Ekonomik Düşünceler”. Türkiye Ekonomi Tarihi Hakkında Araştırmalar. *Ülkü Dergisi*. Cilt 7. 1936. ss 339-344).

akımların etkisiyle ortaya çıkan liberal iktisadi görüş hakim olmuştur.⁷⁵ Ardından İmparatorlukta vuku bulan siyasi gelişmelere paralel olarak milli kimliğe vurgu yapan, daha müdahaleci Alman düşünce akımlarının etkisinin arttığı görülmektedir. Bu Alman etkisi, özellikle I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş süresince şiddetli bir şekilde hissedilirken, milli kimliğe sahip bir iktisadi yapının ve buna bağlı bir kalkınma hareketinin de fikri temellerini oluşturmuştur. Öyle ki bu güçlü etki, varlığını Cumhuriyet döneminde de sürdürerek, birtakım unsurları itibariyle günümüze kadar gelmiştir. “Milli İktisat” düşüncesinin Cumhuriyet döneminde, günümüze kadar taşınmasında, 1930’lardaki “Kadro” hareketi önemli bir rol üstlenmiştir. Hatta bu hareketin oluşturduğu fikri zemin, dönemin tek siyasi partisi olan *Cumhuriyet Halk Partisi*’nin simgesi olan altı oktan birisinin temsil ettiği “devletçilik” ilkesine de temel teşkil etmiştir. Milli iktisat fikri İmparatorluk döneminde çıkmış olmakla birlikte, hem iç hem de dış konjonktür nedeniyle, ülke kalkınmasında somut olarak etkisini gösterememiş; ancak asıl anlamlı ve kalıcı sonuçları fikri zeminde oynadığı rolle ortaya çıkmıştır. Milli İktisat fikrinin uygulanabilirliği açısından Cumhuriyet’in önemli bir avantajı bulunmaktadır. O da milli bir iktisat politikasının uygulanabileceği, sınırları İmparatorluk dönemine göre daha net bir “milli” pazarın varlığıdır. Bu fikir akımı, filli olarak ülke kalkınmasına yönelik herhangi bir açık ve kapsamlı modele dayanmamakta, daha çok siyasi düzeyde kalan düşünce ve önerileriyle dikkat çekmekte, iktisat eğitimine yönelik herhangi bir somut önerisine rastlanmamaktadır.⁷⁶

Düşünsel alandaki bu akıma yüzyılın başında Alman düşünürleri ilham vermiştir. Bu Alman etkisi Cumhuriyet döneminde de kurumsal düzenlemelerde sürmüş, özellikle yüksek öğrenim kurumlarının oluşturulmasında Türkiye’de kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu etkinin sürekliliği bir

⁷⁵ Sakızlı Ohannes Paşa ve Namık Kemal gibi iki güçlü savunucusu olan bu iktisadi görüşlerin bir ölçüde zamansız bir şekilde Osmanlı toplumunda tartışıldığı düşünülebilir. Zira, çözülmekte olan ve neredeyse kapitalizm öncesinde bir ekonomik sisteme sahip imparatorlukta iktisadi özgürlük ve serbestinin tartışılması birtakım yazarlara çok da anlaşılır gelmemektedir (*bkz.* Ülken, *a.g.e.*, s.48).

⁷⁶ 1930’larda, Türkiye Cumhuriyeti’nin kalkınma çabası içinde olduğu ve dünya ekonomisinin ise Büyük Buhran’ın etkisinde bulunduğu yıllarda, sadece Türkiye değil, dünyanın hiç bir ülkesinin kendi kalkınması ve büyümesine dünya ekonomisinin kaynaklık edebileceği düşünülmemektedir. Zira, dünya ticaretinin daralması ülkelerin kalkınmaları için gerekli dış kaynakların uluslararası ticaret ile elde edilebilmesini güçleştirmektedir. Böyle bir durumda ülkelerin kendi iç kaynaklarına ve iç tasarruflarına yönelmeleri; bunun neticesinde yerel kaynaklarına dayalı bir kalkınmanın, büyük ölçüde bir zaruret olarak, fikri temellerinin oluşturulması ve dahası uygulanması son derecede beklenen bir durumdur. Bu noktada, geri kalmış bir ekonomide, zaten kıt olan iç kaynakların daha rasyonel kullanımının sağlanabilmesinin bir yolu olarak devletin aktif olarak kaynak kullanım sürecinde rol alması gerektiğini düşünmek, o günkü koşulların doğal bir sonucu olmuştur. İşte bu nesnel çevresel koşullar altında gündeme gelen *Kadro* hareketi, günümüzde de, etkisi zayıflamış olsa da hala geçerliliğini koruyan ‘devletçiliği’ önermiş, kapitalizm ve komünizm arasında karma denilebilecek bir iktisadi sistemin savunusu üzerine fikir üretmeye çalışmıştır (*Bkz.* Vedat Nedim [Tör]. “Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına”. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*. Sayı 1, Ocak 1932. ss. 48-51; Vedat Nedim [Tör]. “Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına (2)”. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*. Sayı 2, Şubat 1932. ss. 71-75.).

yandan Almanya'ya gönderilen öğrencilerin yurda dönmesi, diğer yandan belli dönemlerde Almanya'dan bilim insanlarının Türkiye'ye gelmesiyle sağlanmıştır.⁷⁷ İktisat eğitimi ve müfredatı da bu etkileşimin doğal olarak etkisinde kalmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönem ülke kalkınması ve ekonomik refahın arttırılmasına yönelik uygulamalarla doludur. Bu uygulamaların düşünsel temelinde de milli ve "tam bağımsız" iktisadi yapıya kavuşma özlemi yer almaktadır. Bu amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak teknik elemanlar, kamu ve özel sektördeki iktisadi gerçeklerin de farkındalığını edinmiş bir şekilde, İTÜ bünyesinde yetiştirilmiş ve ekonominin üretim kısmında önemli fonksiyonları icra etmişlerdir. Bu dönemde önemli olan ülkenin arz açığının giderilmesi ve neredeyse ne pahasına olursa olsun üretebilmektir.⁷⁸ Osmanlı döneminden miras kalan milli iktisat, milli kalkınma hamlesinin fikri temellerini oluşturmuş ve bir ölçüde bu temeller üzerine inşa edilen bir işletme iktisadı kavramı ortaya çıkmıştır. Özel sektörün ve özel işletmelerin gelişmesiyle birlikte bu iktisadi birimlerin sevk ve idaresi önem arz etmeye başlamış ve daha çok mikro açıdan işletmeleri ve işletme fonksiyonlarını kendine konu edinen bir iktisadi yaklaşım hakim olmaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyada ortaya çıkan Amerikan etkisi, Türkiye'nin kalkınma pratiklerine yansyarak, kurumsal ve düşünsel alanlarda birtakım yeniliklere kaynaklık etmiştir. Bu etki iktisat eğitimine ilişkin müfredatta da görülürken, daha önceki dönemlerde milli kimliği haiz kalkınma politikalarının yerine piyasaları ve piyasa dinamiklerini esas alan bir iktisadi yaklaşımın hakim olmaya başlamasına neden olmuştur. Bu gelişmelerde elbette ABD ile artan ekonomik ve siyasi ilişkilerin rolü büyüktür. Ancak en az bunun kadar önemli olan, Türkiye ekonomisinin gelişmişlik düzeyiyle birlikte değişen toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlarıdır. Artık özel sektör belli bir gelişmişlik seviyesine gelmiş ve faaliyetlerinin icrası için nitelikli ve belli alanlarda geçmişe göre daha çok uzmanlaşmış işgücüne ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca kamu kesiminde ülke kalkınması için kaynakların dağılımından sorumlu birtakım kurumlar oluşturulmuş ve bu kaynak dağılımında karar alma mevkiinde

⁷⁷ Bu Alman etkileşiminin yansımalarının bugün bile farklı şekillerde devam ettiği görülmektedir. Bir Alman üniversitesinin Türkiye'de bir kampüs açmak için girişimlerde bulunması ve yine İstanbul Teknik Üniversitesi'nin de Berlin'de bir teknoloji ve bilişim üniversitesi kurmak üzere harekete geçmesi Osmanlı'dan günümüze gelen Türkiye-Almanya etkileşiminin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁷⁸ Dikkat edilmesi gereken bir husus da, bu dönemde sadece Türkiye'nin değil, birçok gelişmekte olan ülkenin izlemiş olduğu yolların birbirine benzerlik göstermesidir. Özellikle, kaynak kullanım maliyetlerin düşük olduğu dönemlerde ülkenin arz açığının giderilmesi gerçekçi ve yapılması gereken bir uygulama olarak düşünülebilir. Ancak zaman zaman kaynakların elde edilebilirliği ve maliyetleri dünya ekonomisinin içine düştüğü konjonktürel gelişmelerin etkisiyle artabilir. İşte böyle durumlarda arz açığının kapanması daha maliyetli olurken, kaynak kullanımının alternatif maliyeti de artabilir. Ülke sanayisinin gelişimi için yapılan tercihlerin bu gelişmelere uyum sağlaması beklenmektedir.

bulunan işgücünün iktisadi formasyonunu temin edecek tarzda bir iktisat eğitimi de, yine işletme iktisadi kültürünü kendine temel almıştır. İktisat eğitimi yeni ekonomik eğilimlerin ihtiyaçlarına karşılık verebilecek bir şekilde tekrar yapılandırılmıştır. Bu süreç içinde İTÜ bünyesinde verilen iktisat dersleri ve içeriklerinde de önemli değişiklikler yaşanmış ve bu değişikliklerde *fonksiyonellik* daima dikkat çekici bir özellik olarak yer almıştır. Burada fonksiyonellikten kasıt, verilen dersin bir mühendis için belli fonksiyonu icra etmesidir. İTÜ bünyesinde iktisat dersinin fonksiyonu, üretime odaklanarak ülkenin arz açığını kapamaya yönelik mühendisleri ekonomik değerler ve fırsat maliyetleri konusunda bir kültürle tanıştırmak ve bu yolla üretebilmenin yanında, bir de hangi maliyetle üretildiğinin önemi hususunda mühendislere fikri anlamda rehberlik etmektir.⁷⁹

İTÜ'deki iktisat eğitimi, gelişmeyi salt ekonomik anlamda bir gelişme olarak ele almamış, kurumsal anlamda değişmelerin de iktisadi yansımalarının olabileceğini hesaba katmıştır. Öncelikle sanayileşmeyle ortaya çıkan yeni iktisadi ilişkiler ve bu ilişkileri düzenleyen yeni kurumlar her zaman dikkate alınmıştır. Bu kurumsal düzenlemelerin mikro düzeyde firma ve girişim uygulamalarındaki önemine dikkat çekmek amacıyla, mühendislik müfredatında hukuk bilgisine her zaman yer verilmiştir. Örneğin, iş hukuku derslerine mühendislik müfredatında yer verilmesinin ardındaki neden budur ve tam bir fonksiyonel amaç için bu ders uzun yıllardır İTÜ'deki müfredatta yer almaktadır.

1960'lı yıllardaki planlı ve müdahaleci iktisadi sistemin ihtiyaçları o dönemdeki iktisat eğitiminin yönelimini belirlemiştir. Bu eğilim 1980'li yıllara kadar sürmüştür. 1980'li yıllar, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de liberalleşme akımının önem kazanmasına şahitlik etmiştir. Bu akımı referans alan uygulamalarla daha önce olmayan yeni piyasaların ortaya çıkması sağlanmış; piyasa dinamiklerinin kaynak dağılımında etkin olması fikri kabul görmüştür. Bu dönemdeki iktisat eğitimi de, artık piyasaları, bu piyasaların kurumlarıyla temel dinamiklerini anlamaya ve öğretmeye yönelik bir hal almıştır.

Günümüzde teknojik yenilikler ve uluslararası rekabet ekonomik koşulların çok hızlı değişmesine neden olmakta ve ülkelerin ve elbette iktisadi kurumların bu değişimlere uyumu son derecede önemli bir hal almaktadır. Ekonomilerin arz ve talep yapıları sürekli değişmekte, bu değişikliklerin toplumsal refah üzerine önemli etkileri ortaya çıkmaktadır.

⁷⁹ İTÜ Makina Fakültesi'nden mezun ve Türk sanayisinde önemli bir işletme grubunun kurucusu olan ünlü bir girişimcimiz, bu fonksiyonu, çoğu İTÜ mezunu çalışanlarına çok veciz olarak şu şekilde ifade etmiştir: “Düşünün... Hayal edin. Hayal etmek yaratıcılığı geliştirir. Hayal etmek, düşünmek en kolay şeydir. Çünkü bir bedel ödenmez. Ama bir bedel ödeyecekseniz de, iki kere düşünün” (bkz. Günçavdı. a.g.e., s. v.).

Ortaya çıkan piyasa aksaklıklarının neden olabileceği toplumsal refah kayıplarının minimize edilebilmesi için kurumsal düzenlemelere ve yeni kurumlara ihtiyaç duyulmakta ve her geçen gün yeni yeni düzenleyici kurumlar oluşturulmaktadır. Birçok teknolojik gelişme beraberinde yeni düzenlemeler ve bu düzenlemelere yönelik kurumları gerekli kılmaktadır. Ekonomik yapılar günden güne derinleşmekte, daha karmaşık bir hal almaktadır. Böyle değişken piyasa yapılarında iktisadi birimlerin başarısı, farklı piyasa koşullarını dikkate alan farklı stratejik davranış tarzları geliştirmelerine ve bu stratejilerle uyumlu kurum pratikleri oluşturulmasına bağlı olacaktır. Günümüz iktisat bilimi, bu karmaşıklaşan ekonomik yapıları daha iyi anlamaya yönelik imkanları da bizlere sunmakta ve bu imkanların bu iktisadi sistemde bir rol üstlenecek bireylere aktarımını bir zorunluk haline getirmektedir. Ancak Türkiye’de günümüzdeki iktisat eğitimi, yerel ihtiyaçlarla ilişkilendirilmiş bu yeni eğilimleri çok da bünyesinde barındıramamaktadır.